

Onderweg naar Faro

Uitvoeringsagenda Faro Deel I

De betekenis van het Verdrag van Faro voor het Nederlandse erfgoedveld en een vertaling in ambities

Beste meelezer,

Dit is een werkdocument. Het is nog niet af. Maar we zijn vergevorderd.

De uitvoeringsagenda Faro is en wordt in co-creatie met overheden, erfgoedinstellingen, onderwijs- en welzijnsinstellingen, bedrijven, erfgoedgemeenschappen, e.a. opgesteld. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed organiseert inbreng, structureert en voert de pen. Maar de inhoud komt uit het erfgoedveld.

De inhoud is een samenvatting van alle onderzoeken en gesprekken in de afgelopen drie jaar. In de zomermaanden hebben we een eerste concepttekst opgesteld met de kern van de uitvoeringsagenda: de visie en de strategische thema's. Deze concepttekst hebben we besproken tijdens een werksessie op 7 september j.l. met sleutelfiguren in het erfgoedveld en Faro-ambassadeurs. We kregen veel bijval. Inhoudelijk staat het raamwerk. Alleen de grote ruimtelijke transities werden duidelijk gemist. Daarnaast was het verzoek om teksten aan te scherpen, de urgentie duidelijker aan te geven, duidelijker onderscheid te maken in een missie en visie en een ordening in de thema's aan te brengen.

Wij zijn blij met alle inbreng die 7 september gegeven is! We hebben niet her en der een woordje veranderd, maar serieus naar de opmerkingen gekeken en stukken herschreven. Ook hebben we de entourage toegevoegd, zoals een inleiding en introductie op het Verdrag van Faro.

We stellen het bijzonder op prijs als u (wederom) met ons meeleeft en hopen u te zien op 13 oktober voor de tweede werksessie. Die middag staan de volgende punten op de agenda

- Tweede ronde tekstuele inhoud
- Aanbiedingsbrief en adhesie
- Aanknopingspunten bij ander beleid, programma's en regelingen
- Ideeën over de organisatie van het vervolg

Algemene informatie over het verdrag en achtergrondinformatie bij de thema's is te vinden op het platform faro.cultureelerfgoed.nl.

We zijn benieuwd naar uw reactie,

Michaela Hanssen, programmamanager Faro en Machteld Linsen, schrijver.

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
2. Verdrag van Faro	7
3. Uitvoeringsagenda Faro	8
4. Missie.....	9
5. Visie.....	10
Participatie in de volle breedte.....	10
Open houding voor andere erfgoedopvattingen.....	10
Erfgoed midden in de samenleving.....	11
6. Strategische thema's.....	12
6.1 Faro Basis	13
6.2 In dienst van de samenleving	15
6.3 Aanleiding voor "gamechangers"	22
6.4 In eigen kring	27
6.5 Gevoed door andere erfgoedpraktijken	32
6.6 Bewust, bekwaam en betrokken.....	35
7. Begrippenkader	43
8. Voorwerk	45

1 Inleiding

Onderweg naar Faro is deel I van de Uitvoeringsagenda voor de implementatie van het Verdrag van Faro (Raad van Europa, 2005). De agenda vormt de samenvatting van een drie jaar durende verkenningstreks met (online) gesprekken, onderzoeken, labs, gesubsidieerde en andere projecten, projectanalyses, essays, blogs, etc.¹. Deel I bestaat uit een missie en visie op de betekenis van het Faro-gedachtegoed voor het Nederlandse erfgoedveld. De missie en visie zijn uitgewerkt in 5 basisregels en 16 thema's die tijdens de reis zijn aangedragen door het erfgoedveld. In een volgende fase, deel II, kunnen deze thema's worden omgezet in concrete acties. Missie, visie en thema's samen vormen een inhoudelijk kader voor toekomstig beleid en toekomstige activiteiten.

In balans en ruimhartig

De agenda is opgesteld door én voor het erfgoedveld in Nederland. Dat erfgoedveld zijn we samen: overheden, erfgoedinstellingen, erfgoedgemeenschappen en -vrijwilligers, burgerinitiatieven, ondernemers e.a.. Faro brengt een nieuwe dynamiek in die samenwerking. In die dynamiek vormt de samenleving de dragende kracht, de bron en de hoeder van het culturele erfgoed. Overheden en erfgoedinstellingen ondersteunen en versterken die kracht. Faro is een opdracht aan ons allen om een goede balans te vinden in onze samenwerking en elkaar scherp te houden. Onder andere over de vraag wat cultureel erfgoed is en wie dat bepaalt. Faro roept daarnaast op om cultureel erfgoed niet als een losse entiteit te zien, maar als iets dat onlosmakelijk deel uitmaakt van het functioneren van onze samenleving en daar dienstbaar aan kan zijn.

De verkenningstrak wees uit dat Faro goed aansluit bij actuele, soms prille, ontwikkelingen in het erfgoedveld die zich richten op de maatschappelijke basis van de erfgoedzorg. Zo is er de afgelopen jaren toenemende aandacht voor erfgoed als drager van herinneringen en identiteiten, en als hulpbron voor vraagstukken op het gebied van sociale cohesie, welzijn, en bijvoorbeeld gezondheid. Ook wordt zichtbaar gezocht naar een betere balans tussen de geïnstitutionaliseerde erfgoedzorg en de inbreng van erfgoedvrijwilligers, erfgoedgemeenschappen en burgerinitiatieven.

Deze ontwikkelingen kunnen niet los gezien worden van grote vraagstukken in de samenleving. Burgers spreken uit geen vertrouwen meer te hebben in overheid en wetenschap, het uitzicht verandert door de aanleg van windmolenparken, woonwijken en waterberging, groepen in de samenleving komen openlijk op voor hun identiteit of economisch bestaansrecht, tegenstellingen in de samenleving worden uitvergroot, en democratische grondbeginselen in heel Europa staan onder druk. Het Verdrag van Faro dat al in 2005 is opgesteld is daarmee actueler dan ooit.

Een stap op weg

De uitvoeringsagenda is een volgende stap in een proces naar ondertekening en ratificatie van het Verdrag van Faro. De Uitvoeringsagenda is opgesteld op verzoek van Ingrid van Engelshoven, destijds minister van OCW. Zij toonde haar interesse in het Verdrag van Faro in haar beleidsbrieven *Cultuur in een Open Samenleving* (2018) en *Erfgoed Telt* (2018). De agenda geeft inzicht in de ambitie van het erfgoedveld op het gebied van Faro en op welke manier het daar invulling aan wil geven. De agenda laat zien dat er draagvlak is voor ondertekening van het Verdrag van Faro, maar ook dat er een cultuuromslag nodig is. Dat vraagt om de inzet van hart, hoofd en handen, om beleid en euro's.

Deel I van de Uitvoeringsagenda Faro is **eind 2022** aangeboden aan staatssecretaris Gunay Uslu van Cultuur en Media. Zij zal aangeven op welke manier en binnen welke kaders zij het erfgoedveld de ruimte wil en kan geven voor de implementatie van het Faro-gedachtegoed, voor zover het erfgoedveld dat niet op eigen kracht kan. Dat vormt weer de basis voor de volgende etappe onderweg naar Faro, waarin het erfgoedveld de ambities omwerkt naar concrete voorstellen om het gedachtegoed van Faro te implementeren.

Wordt vervolgd....

¹ Zie ook hoofdstuk **8** Voorwerk

"Wanneer we naar de omvang van het burgeractivisme kijken (de leden van historische verenigingen, de vrijwilligers, de ad hoc actiegroepen en de burgerinitiatieven met een bredere insteek dan erfgoed) zien we een enorm leger aan erfgoedbewakers en erfgoedmakers. De geïstitutionaliseerde erfgoedwereld staat op de schouders van deze reus en lijkt die kracht niet meer goed te zien. Gevraagd wordt om erkenning van deze mensen door de instituties en gerichte ondersteuning. ... Dat vergt een dienende, nieuwsgierige, verbindende en gedurfde aanpak. Een belangrijke opdracht en een fantastische uitdaging."

*Frans Soeterbroek, in *Erfgoed als middel*; over de betekenis van erfgoed voor sociaal-maatschappelijke domeinen en de implicaties daarvan voor de erfgoedwereld (2021)*

Vertrekpunt 2019:

Erfgoed Telt en
Verdragstekst Faro

Routekaart naar Faro

Verkenning: Hoe sluit verdrag aan op erfgoedpraktijk in NI

Brief Minister aan 2^e Kamer,
reisverslagen, essays,
praktijkbeschrijvingen: wat valt
reisgenoten op, wat is de
betekenis van het verdrag, wat is
er nodig om, ...

Discussie

Bijeenkomsten
partners

Excursies

Subsidie

Onderzoeken

Essays

Erfgoedparticipatielabs

Webinars

Praktijkvoorbeelden

Faro-platform

2021: Eerste uitwerking van
visie en thema's op online
platform: Faro kan het
volgende bewerkstelligen in
Nederland, daarvoor is het
nodig dat...

2022: **Uitvoeringsagenda
deel I** schrijven; visie en
thema's

Check
dubbelcheck
op platform en
bij
stakeholders

Aanbieden aan
staatssecretaris

Steun en budget?

**Uitvoeringsagenda
deel II: coalities
vormen,
voorstellen
uitwerken**

2023 e.v.:
**Ondertekening
Realisatie
Uitvoeringsagenda
Aanvullend beleid
Ratificatie**

2. Verdrag van Faro

Het Verdrag van Faro (Raad van Europa, 2005) draagt de titel *De Waarde van Cultureel Erfgoed voor de Samenleving*. De Raad van Europa benadrukt met dit verdrag een ander perspectief op cultureel erfgoed. Veel Europese landen hebben de afgelopen decennia vooral geïnvesteerd in het erfgoed zelf en de kwaliteit van erfgoedzorg. Het Verdrag van Faro stelt de mens en de samenleving centraal en hún relatie met erfgoed.

Het verdrag stelt dat cultureel erfgoed meer dan nu een functie kan hebben voor de samenleving. Niet alleen de historische plek zelf, het voorwerp, de traditie enz. is belangrijk, maar vooral ook de verschillende betekenissen en het gebruik ervan. Erfgoed is bovendien een bron voor ruimtelijke, sociale, economische en politieke ontwikkeling, mits alle belanghebbenden daar een betrokkenheid bij hebben.

Het verdrag komt niet in de plaats van andere internationale verdragen die toezien op de instandhouding van erfgoed. Het is daar een aanvulling op en roept op om na te denken over de vraag: waarom bewaren we erfgoed, voor wie, hoe zijn mensen betrokken en hoe komt erfgoed ten goede aan de hele samenleving? Het Faro-gedachtegoed sluit in die zin goed aan op Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, de Sustainable Development Goals, het Verdrag van de Raad van Europa inzake het landschap, het Verdrag inzake bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed (UNESCO), de nieuwe museumdefinitie, en de missie van UNESCO Werelderfgoed om het erfgoed te laten bijdragen aan het welzijn van mensen en wederzijds begrip tussen mensen en volkeren.

Het Verdrag van Faro is een "kaderverdrag". De bepalingen van het verdrag zijn geen juridische verplichtingen, maar een oproep tot beleidsvorming en naleving in de praktijk. Erkenning van het verdrag bestaat uit twee stappen. De eerste stap is ondertekening door de regering. Dat is een soort intentieverklaring. Het verdrag treedt pas in werking als het parlement het verdrag vervolgens ook ratificeert. De uitgangspunten van het verdrag moeten dan zijn vertaald in beleid. Elk land geeft daarbij een eigen vertaling en invulling aan het verdrag. Naar verwachting zal Nederland niet eerder dan 2023 het verdrag ondertekenen.

'Het Kaderverdrag van Faro is meer dan alleen nog wat meer mensen bij het erfgoed betrekken. Het is een te makkelijke verplating dat Faro betekent dat erfgoed van iedereen is. Het gaat juist om het omgekeerde: ieder heeft recht op waardering, erkenning en bescherming van wat hij - en zijn groep - zelf belangrijk vindt. Het gaat in Faro om radicaal democratiseren, verontstatelijken en inclusiever worden. Noem het vermaatschappelijken.'
Riemer Knoop, in *Erfgoed is mensenwerk* (2022)

3. Uitvoeringsagenda Faro

De Uitvoeringsagenda Faro is de vertaling van het Verdrag van Faro naar de erfgoedzorg in Europees en Caribisch Nederland². De centrale vraag in het Verdrag van Faro 'hoe komt cultureel erfgoed ten goede aan de samenleving?' en de achterliggende vragen 'waarom bewaren we erfgoed, voor wie en hoe zijn mensen betrokken' zijn ook voor de uitvoeringsagenda leidend.

De uitvoeringsagenda richt zich op het begeleiden van de zoektocht naar antwoorden en het leggen van verbindingen tussen alle betrokkenen: overheden, erfgoedinstellingen, culturele en erfgoedgemeenschappen, erfgoedvrijwilligers, burgerinitiatieven, ondernemers, e.a.

De uitvoeringsagenda richt zich in eerste instantie op de vertaling van het verdrag naar overheden en erfgoedinstellingen, maar vormt één geheel met subsidieregelingen voor erfgoedgemeenschappen en burgerinitiatieven bij o.a. het Fonds voor Cultuurparticipatie en de ondersteuning vanuit provinciale erfgoedhuizen.

De uitvoeringsagenda wil zaken op gang brengen waar dit nog niet gebeurt, en kan een plus vormen op ontwikkelingen die al lopen. Sommige aspecten van het Verdrag van Faro hebben al een plek in het Nederlandse erfgoedbeleid of de erfgoedpraktijk. Denk aan beleid gericht op digitalisering van erfgoed om de toegankelijkheid ervan te vergroten. Aan de bottom-up benadering van immaterieel erfgoed waarbij gemeenschappen zelf aangeven of iets erfgoed is en hoe de gemeenschap daar mee om wil gaan. Aan de leeromgeving voor vrijwilligers. Of aan erfgoed als inspiratiebron voor ruimtelijke ontwikkelingen.

Deel I van de Uitvoeringsagenda Faro bestaat uit:

Een missie; onze kernopdracht

Een visie; onze kernwaarden

Strategische thema's; onze doelstellingen

² Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat uit de landen Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Nederland. De Uitvoeringsagenda Faro richt zich alleen op Nederland. Tot Nederland behoren ook de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Daarom wordt gesproken over Europees en Caribisch Nederland.

Beste meelezer,

De tekst van de missie en visie is een bewerking van de concepttekst die op 7 september is voorgelegd.

De missie is toegevoegd en is gebaseerd op het verdrag. De visie is aangepast op basis van de input van 7 september, maar blijft uiteraard wel in lijn met de bevindingen van de hele verkenningsfase. Een deel van de input is ook verwerkt in de inleiding.

4. Missie

De opstellers en sympathisanten van de Uitvoeringsagenda Faro Nederland³ vinden het belangrijk dat cultureel erfgoed verankerd is in de samenleving. Het inzicht wat cultureel erfgoed is en welke betekenissen het heeft, komt voort uit een dialoog waaraan iedereen deel mag en kan nemen en waarin ruimte is voor verschillende perspectieven. De zorg voor het cultureel erfgoed is een gedeelde zaak van erfgoedgemeenschappen, erfgoedinstellingen, overheden, burgerinitiatieven, ondernemers e.a. Evengoed als dat iedereen mag delen in de waarde van cultureel erfgoed. Omdat het een genot voor het oog is, leerzaam, een afspiegeling is van iemands identiteit, omdat het zorgt voor inkomsten, sociale verbinding, of een leuke vrijetijdsbesteding. Cultureel erfgoed staat daarmee midden in de samenleving en kan daardoor ook bijdragen aan het democratisch functioneren ervan.

Ons cultureel erfgoed maken we samen! Zowel georganiseerd als spontaan. Dankzij de inzet van heel veel mensen kunnen volgende generaties ervan genieten. Mensen identificeren zich met de eigen omgeving en cultuur en springen op de bres als die dreigt te verdwijnen. Mensen stellen ook vragen bij erfgoed. Hoe zien we bijvoorbeeld het Nederlandse koloniale verleden er in terug en klopt dat beeld? Welke nieuwe functie is passend voor een leegstaande kerk? Horen kwetsende stereotypen thuis in een carnavalsoptocht? Daardoor komen we tot de ontdekking dat je verschillend naar een schilderij, traditie of archief kunt kijken. Of dat andere gebouwen en gebruiken ook erfgoed zijn.

Het Verdrag van Faro is een vliegwiel voor een cultuurverandering. In de loop van de tijd zijn structuren ontstaan die de erfgoedzorg hebben geprofessionaliseerd, maar onbedoeld ook afstand creëren tot de samenleving en wat mensen zien als erfgoed. Het besef dat erfgoed van ons allemaal is en zijn zeggenschap ontleent aan de betekenissen die mensen eraan geven, is daardoor soms uit beeld geraakt. Dat nodigt uit tot een nieuwe kijk op rollen en verantwoordelijkheden, waarin overheden en erfgoedinstellingen de samenleving ondersteunen als dragende kracht, bron en hoeder van het culturele erfgoed.

³ Nederland bestaat uit Europees en Caribisch Nederland (Openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba)

5. Visie

De afgelopen drie jaar is een brede verkenning uitgevoerd naar de "Faro-praktijk" in Nederland en daarbuiten. Er is gesproken met honderden mensen en er zijn tientallen projecten bekeken. Gaandeweg zijn tijdens de verkenning drie kernwaarden geïdentificeerd die de veranderopgave voor de komende jaren karakteriseren. Zij vormen de ruggengraat van de Uitvoeringsagenda. Hier willen we met elkaar op inzetten!

Participatie in de volle breedte

In de overkoepelende cultuursector is participatie vooral gericht op meedoen en op sociale effecten. Dit kan op verschillende manieren vertaald worden naar cultureel erfgoed. Meedoen, zoals erfgoedbeoefenaars die een ambacht uitvoeren, vrijwilligers die rondleidingen verzorgen in musea, digitaal archieven ontsluiten, het groen beheren op een landgoed, etc. Europees en Caribisch Nederland kennen ontelbaar veel vrijwilligers die meedoen en meer dan dat. Ze dragen ook bij aan het erfgoed. Een andere vertaling is mee kunnen doen, waarmee toegang tot erfgoed voor iedereen wordt bedoeld. Erfgoedinstellingen en overheden zetten zich in om fysieke, digitale, financiële en mentale drempels weg te nemen en zoveel mogelijk mensen te bereiken in alle geleidingen van de samenleving. Het Faro-verdrag voegt hier nog een uitdaging aan toe. Meedoen, door mee te bepalen: deelhebben in plaats van deelnemen. In het verdrag wordt dat democratische participatie genoemd. Dus samen die tentoonstelling, dat activiteitenplan of beheerplan van een erfgoedplaats uitdenken en uitwerken. Maar ook omgekeerd, het meewerken van overheden en erfgoedinstellingen aan initiatieven in de samenleving die bijvoorbeeld perspectieven toevoegen aan bestaand erfgoed of zich inzetten voor het behoud of het levend houden van cultureel erfgoed.

Samenwerken en het delen van zeggenschap zorgen ervoor dat iedereen kan ervaren erbij te horen en mede-verantwoordelijk te zijn. Ieders perspectief wordt gehoord en gezien. Ieders mening en ieders kennis over erfgoed is waardevol. Dat past ook bij bredere maatschappelijke ontwikkelingen en discussies. Bijvoorbeeld rond democratische vernieuwing om de relatie tussen overheden en burgers te verbeteren. Bij de invoering van de nieuwe Omgevingswet, waarin participatie een leidmotief is, en bij de grote ruimtelijke transitie. Of bij vraagstukken die te maken hebben met emancipatie, inclusiviteit en culturele diversiteit. Ook het cultureel erfgoed zelf heeft hier baat bij. Meer participatie zorgt voor meer draagvlak voor en kennis over het erfgoed.

Maar meer participatie vraagt ook om nieuwe inzichten en argumenten, vaardigheden, werkvormen en instrumenten, relaties, samenwerkingsverbanden, etc. En hoe kan iedereen die zich inzet voor erfgoed, betaald of onbetaald, dicht op de eigen praktijk en belevingswereld ondersteund worden bij verschillende vormen van erfgoedparticipatie? Daar maken we werk van.

Open houding voor andere erfgoedopvattingen

Het vertrekpunt voor ons handelen is wat gemeenschappen zien als cultureel erfgoed en de betekenissen die zij eraan geven. Als verrijking van het bestaande, gedefinieerde erfgoed. Dat vraagt om een open houding. Er zullen veel overeenkomsten zijn met wat nu gangbaar erfgoed is, maar er zullen ook verschillen zijn. Met andere erfgoedopvattingen, opwaardering van ongezien en degradatie van bestaand erfgoed tot gevolg. Het is tijd voor een nieuwe balans met ruimte voor inbreng vanuit een wetenschappelijke en maatschappelijke invalshoek.

Het gesprek over erfgoed zal meer dynamiek opleveren dan overheden en erfgoedinstellingen gewend zijn. Erfgoedgevoel kan opleveren, maar ook weer wegebben. Het houdt zich niet aan afbakeningen in erfgoeddisciplines als roerend erfgoed, archeologie of immaterieel erfgoed, maar

gaat daar dwars doorheen en vraagt misschien om andere manieren van borgen. Het verhaal, de betekenis en beleving is soms net zo belangrijk, of zelfs belangrijker dan de fysieke erfenis. En die betekenis kan veranderen in de tijd. Dat kan ook confronterend zijn omdat gemeenschappen zich niet herkennen in het gepresenteerde erfgoed en zich niet gezien of buitengesloten voelen. Of omdat opvattingen lijnrecht tegenover elkaar staan. Zo was er ooit een pittige discussie tussen beroepsmatige experts en de gemeenschap van molenaars. Bevries je het beeld van een molen op een moment in de geschiedenis, of laat je de ontwikkeling zien? Mogen onderdelen van de ene molen naar de andere worden overgeplaatst? En moet je een molen na een verwoestende brand herbouwen, of als verloren beschouwen?

Erfgoedopvattingen zijn niet statisch. Vroeger niet en nu niet. Maar open armen voor ander erfgoed vraagt om nieuwsgierigheid en lef, om je te laten verbazen. Om vervolgens weer te verbinden en te onderzoeken wat dat met bestaande opvattingen, systemen en geldstromen doet en hoe je het gesprek hierover kunt voeren. Ook het erfgoed is hierbij gebaat. Het wordt allicht diverser en misschien toegankelijker, beter beleefbaar en herkenbaar. En misschien ontstaan er nieuwe relaties tussen soorten erfgoed, of tussen erfgoed en kunst, geschiedschrijving of stadsbeheer. Die uitdaging gaan we aan.

Erfgoed midden in de samenleving

Erfgoed draagt bij aan ons welbevinden en welvaart. Behoud van erfgoed is geen doel op zich, maar komt ten goede aan de samenleving. Het is een bron van identiteit en zelfbewustzijn. Cultureel erfgoed maakt onlosmakelijk deel uit van ieders leefomgeving en culturele geschiedenis. Het is die alom zijnde aanwezigheid die maakt dat cultureel erfgoed een rol speelt in alle facetten van ons leven en dat we het als hulpbron kunnen inzetten voor een betere samenleving. Die gedachtegang is niet onbekend in Nederland. De relatie tussen erfgoed en economie komt tot uitdrukking in recreatie en toerisme, in het vestigingsklimaat van werknemers en bedrijven, en in decoratieve en inspirerende plekken voor detailhandel en creatieve industrie. Ook binnen ruimtelijke ontwikkeling wordt de werking van erfgoed erkend als richtinggevende kwaliteit.

Het Verdrag van Faro daagt erfgoedinstellingen en overheden echter uit om vergelijkbare relaties te leggen met andere thema's, zoals leefbaarheid en wijkverbetering, sociale cohesie, integratie, welzijn, gezondheid, arbeidsparticipatie, en bijvoorbeeld openbare orde en veiligheid. Dit is grotendeels nog onbekend terrein. Wat werkt en wat niet? Hoe zien die andere werelden eruit? Waar liggen aanknopingspunten? Van welke andere sectoren, zoals de kunsten, welzijn of natuur, kan de erfgoedzorg leren? Met wie kun je samenwerken? Welke argumenten kun je inzetten om anderen over te halen? De zoektocht begint met nieuwsgierigheid, met het vrijuit denken en doen. We gaan op zoek naar antwoorden en naar nieuwe vragen die ons een stap verder brengen.

Beste meelezer,

De tekst van de thema's is op basis van de input van 7 september aangepast. Het gaat nu nog om de puntjes op de i.

In de uiteindelijke vormgeving worden bij elk thema een of meerdere praktijkvoorbeelden en/of citaten geplaatst. Eerste ideeën hierover zijn bij sommige thema's al toegevoegd.

Bij sommige thema's bestaan er in het veld al verder uitgewerkte ideeën, concrete voorstellen zelfs. Die zijn nu nog niet opgenomen bij de thema's. Een volgende stap is eerst dat we met elkaar bepalen hoe we de strategie kunnen uitwerken: wat kan al worden opgepakt binnen bestaande beleidskaders, programma's en activiteiten, waar moet extra inzet op, is daar geld voor, etc.

Daarnaast zijn we benieuwd welke ideeën er zijn voor de organisatie van een uitvoeringsfase.

Beide punten hopen we 13 oktober te bespreken.

6. Strategische thema's

De afgelopen jaren is veel gepraat en gediscussieerd over Faro. Over de uitgangspunten van het verdrag, de betekenis voor Nederland in het algemeen, maar ook steeds concreter over het hoe. Er ontstonden discussies, mensen zochten elkaar op, werden enthousiast, of boos, gingen aan de slag, deden onderzoek, gingen weer met elkaar in gesprek, etc. Uit al die bewegingen kwam een aantal thema's bovendrijven die er toe doen in het erfgoedveld. De missie en visie zijn de stip op de horizon, maar de thema's zijn de weg er naartoe.

Er zijn op deze manier 16 thema's opgedoken. De thema's zijn anders ingedeeld dan gebruikelijk is in dit soort notities. Ze volgen niet per definitie de werkvelden van de verschillende erfgoed domeinen, of de verschillende actoren in het erfgoedveld. Ze sluiten wel aan bij hoe het veld zich op dit moment rond Faro organiseert en erover discussieert. Heel Faro dus.

Een aantal thema's focust op de waarde van erfgoed voor de samenleving. Weer andere thema's gaan in op de noodzakelijke cultuurverandering en andere kijk op erfgoed. Een aantal erfgoeddisciplines wil in eigen kring met het gedachtegoed aan de slag en heeft dus een eigen thema. Caribisch Nederland en het internationale netwerk hebben een eigen plek als andere erfgoedpraktijken. En tot slot zijn er een vijftal thema's die helpen om het bewustzijn en het vaardig zijn te bevorderen. De thema's worden vooraf gegaan door enkele algemene noties: vijf basis-ingrediënten.

Per thema wordt aangegeven waarom we als erfgoedveld dit als een Faro-thema zien en waar de komende jaren op ingezet kan of moet worden. Samen vormen ze een strategie op hoofdlijnen, een inhoudelijk kader voor toekomstig beleid en toekomstige activiteiten.

[Schutblad]

6.1 Faro Basis

Los van welk inhoudelijk thema dan ook, kent Faro vijf basis-ingrediënten die voor alle thema's van belang zijn.

CONCEPT

Vijf Basisingrediënten

Tijd, tijd, tijd!

Geef het de tijd. Faro beoogt een verandering, en is derhalve ook een beweging die zich niet altijd direct in concrete acties laat vertalen. Het is een praktijk die zich de komende jaren verder moet ontwikkelen en zetten. Dit vraagt soms ook gewoon om beginnen en doen, vallen en opstaan. Ofwel leren door te doen. Dat het soms mis gaat, hoort erbij.

Ruimte gunnen

Gun jezelf en anderen de ruimte. Ruimte voor andere waarden, perspectieven en andere woorden. Voor de emoties die daarbij horen. Voor ideeën die niet binnen de kaders passen. Voor processen waarvan het doel of het soort uitkomst nog niet vaststaat. Maak anderen ook duidelijk dat die ruimte nodig is.

Verbinden en relaties aangaan

Faro doe je samen. Dat vraagt om duurzame relaties, open armen en rolflexibiliteit. Dus niet alleen als het zo uitkomt, niet alleen ons-kent-ons. Niet alleen vandaag, maar ook morgen. En zowel 'Burger doe je mee' als 'Overheid doe je mee'. Het opbouwen van relaties vraagt wederzijds om respect en waardering.

Samenwerken

Door samen te werken groeit het aantal erfgoedcollega's. Met vertrouwen in de ander vind je wellicht een collega in de ambtenaar op het gemeentehuis, of in de burger die zich in wil zetten voor erfgoed. Of buiten het erfgoed, bij mensen die zich bezighouden met stadsvernieuwing, re-integratie, sociaal welzijn, etc.

De kracht van klein

Faro gaat over het opnieuw definiëren van de maatschappelijke basis van erfgoed. Dat hoeft niet altijd groots en innovatief, maar mag ook klein zijn. Dicht bij huis en dicht op de huid. Lokaal binnen de eigen leefomgeving. Of binnen de eigen gemeenschap. Daar ontdekken en omarmen mensen hun eigen specifieke erfgoed of wordt dat als vanzelfsprekend gekoppeld aan vraagstukken als eenzaamheid, verloedering of ontheemding.

6.2 In dienst van de samenleving

“De waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving”. Dat is de titel die het verdrag draagt. Letterlijk en figuurlijk. Cultureel erfgoed is een hulpbron voor een democratische samenleving waarin we ons met elkaar en met onze omgeving verbonden weten. Waarin we ons thuis voelen. Drie thema's plaatsen erfgoed midden in de samenleving.

Erfgoed als hulpbron en partner in het sociale domein

Democratische vernieuwing

Dynamische Leefomgeving

Erfgoed als hulpbron en partner in het sociale domein

Waarom dit thema?

Van waarde zijn voor de samenleving

Behoud van erfgoed is geen doel op zich maar moet ten goede komen aan de samenleving. Zo stelt het Verdrag van Faro. In het Nederlandse erfgoedveld kennen we die wederkerigheid al bij recreatie en toerisme, ruimtelijke ontwikkeling en vestigingsklimaat. De relatie met het sociale domein is minder ontwikkeld en juist daar vestigt Faro ook de aandacht op. Denk aan de verbinding van erfgoed met thema's als sociale cohesie, integratie, arbeidsparticipatie, emancipatie, eenzaamheid, dementie en mentale gezondheid.

Inzet komende jaren

Een van de aannames voor dit thema is dat deelname aan/betrokkenheid bij erfgoed bijdraagt aan het welzijn van deelnemers en gemeenschappen. Zinvol bezig zijn, erkenning krijgen voor je bijdrage of voor jouw cultuur of identiteit draagt bij aan de kwaliteit van leven. Andere mensen ontmoeten, je verbonden weten of begrip krijgen voor elkaars cultuur draagt bij aan sociale cohesie. En ook materieel zijn er effecten mogelijk, zoals werk en inkomen of duurzaam beheer.

De inzet van erfgoed voor sociale doeleinden roept enthousiasme maar ook vragen op. Over de verhouding tot beschermingsdoelstellingen, de effecten, de financiering, etc. Dat vraagt om gesprek, het opbouwen van relaties en netwerken. Om ideeën, doen, leren en nog meer gesprek. De uitspraak dat erfgoed een inspiratiebron is voor ruimtelijke ontwikkeling stond ook niet in één dag maar was het resultaat van een jarenlang discussie en -ontwikkeltraject.

SDG's als hulpmiddel om het gesprek te voeren

Voor mensen die erfgoed instrumenteel willen inzetten, is het belangrijk dat zij in contact kunnen komen met gelijkgestemden en dat individuele ervaringen opplussen tot breder toepasbare kennis. De Sustainable Development Goals (SDG's) van UNESCO kunnen als leidraad voor dit gesprek dienen: hoe kan erfgoed bijdragen aan elk van deze doelstellingen, variërend van het verminderen van armoede tot oplossingen voor klimaatverandering? Dat is geen oproep tot theoretische verhandelingen, maar tot denkoefeningen en pilots dicht op de praktijk van alledag, in samenwerking met mensen en organisaties en ministeries van buiten het erfgoedveld. Daarnaast kunnen de SDG's binnen erfgoedinitiatieven of (wereld)erfgoedlocaties worden gebruikt om te sturen op maatschappelijke relevantie.

Relatie sociaal domein aanhalen

Eerdere ervaringen met het ruimtelijke domein hebben laten zien dat het zinvol kan zijn om eerst te focussen op een beperkt aantal thema's en de relatie van daaruit verder uit te bouwen. Voor het sociale domein zou dit bijvoorbeeld kunnen gaan om de wijkaanpak en sociale cohesie, welzijn op recept (ptss, reminiscentie, mentale veerkracht) en werkervaring voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Erfgoed kan daarbij leren van de cultuurcoaches die lokaal actief zijn en de ervaringen van het programma Cultuurparticipatie.

Sociale waarde van erfgoed

Om de sociale waarde van erfgoedparticipatie beter te benutten en erfgoed te positioneren in het sociale domein is het belangrijk om deze welzijnseffecten beter te benoemen, onderbouwen en zichtbaar te maken. "Erfgoed is levensgeluk", moet straks net zo gemakkelijk in het gehoor liggen als "Sporten is gezond".

Inspiratiepagina Erfgoed als hulpbron en partner in het sociale domein

Eerste ideeën, zonder vormgeving

Om thema goed in beeld te brengen twee of vier? praktijkvoorbeelden opnemen (beperken tot foto en bijschrift, in pdf doorlinken naar website):

- Hop van Altena,
- Rederij Lampedusa,
- Het Vierde Geschenk,
- Feest van Herkenning.

Het hopverleden van het Land van Altena wordt nu ingezet om inwoners uit verschillende dorpskernen en met verschillende achtergronden samen te brengen.

Het Vierde Geschenk in Tilburg komt voort uit de eeuwenoude Tilburgse solidariteitsgedachte en de christelijke Driekoningentraditie. Als vierde koning schenken kinderen uit Tilburg hun speelgoed aan stadsgenootjes.

Democratische vernieuwing

Waarom dit thema?

Doelstellingen overlappen

De afgelopen jaren voerden overheden democratische vernieuwingen door om de verbinding met de samenleving te verbeteren. Ook in de recent gesloten lokale coalitieakkoorden zijn "burgerparticipatie" en "goed bestuur" centrale thema's. Een wet die gemeenten, provincies en waterschappen verplicht om een participatieverordening op te stellen is in voorbereiding. Het Verdrag van Faro zit op dezelfde lijn. Faro wil bijdragen aan een democratische samenleving waarin overheden en burgers samen zorgdragen voor erfgoed.

Inzet komende jaren

Hoewel de doelstellingen van democratische vernieuwing en Faro overlappen, blijken het in de praktijk door ambtelijke verkokering gescheiden werelden. Waar de verbindingen wel worden gelegd, ontstaat meteen enthousiasme. Cultureel erfgoed, zowel het aaibare als het erfgoed dat discussie oproept, lijkt een kansrijk beleidsveld voor een nieuwe bestuurscultuur met meer en nieuwe vormen van betrokkenheid, zeggenschap en eigenaarschap van burgers.

Erfgoed in de vernieuwing plaatsen

Regelingen die gemeenten treffen in het kader van democratische vernieuwing, zoals uitdaagrechten en initiatievenfondsen, bieden ook kansen voor erfgoed. Voor de herinrichting van een plein, het onderhoud van een park, het verzorgen van historische informatie over de stad, buurtbewoners die elkaar interviewen over het leven in de wijk, etc. Het loont om na te gaan hoe erfgoed en erfgoedinstellingen binnen deze ontwikkelingen passen en het erfgoedveld actief te informeren over de mogelijkheden. Erfgoed kan als een onderwerp dat leeft bovendien een goed thema zijn om democratische vernieuwing op lokaal niveau samen verder uit te vinden. Andere aansluitmogelijkheden zijn de verplichting om in het kader van de Omgevingswet en het wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau een participatienota en -verordening op te stellen.

Werken aan wederkerige en gelijkwaardige relaties

Aan de andere kant kunnen erfgoedambtenaren, -gemeenschappen, bewonersinitiatieven en ondernemers de vernieuwing ook binnen de erfgoedpraktijk halen. Door een andere dynamiek op gang te brengen tussen de "systeemwereld" van overheid en markt en de "leefwereld" van burgers. Van kortstondige contacten naar duurzame relaties, op basis van gelijkwaardigheid en wederkerigheid. Over welk erfgoed van belang is, hoe je daar samen voor kunt zorgen en de beschikbare middelen verdeelt, en wat de samenhang is met andere thema's als leefbaarheid en welzijn. Dat mag met vallen en opstaan. Gewoon door te doen in de praktijk van alledag, zoals bij de herbestemming van maatschappelijk vastgoed, en door nieuwe spelregels, methodieken en/of instrumenten te ontwikkelen en met elkaar te delen.

Een meer gelijkwaardige en wederkerige relatie tussen burgers en overheid vraagt om empowerment van beiden. Door het (zelf)bewustzijn van erfgoedgemeenschappen te vergroten, ze te faciliteren in het stellen van doelen en in het vinden van de weg om die te bereiken. Maar ook door medewerkers van de overheid en erfgoedorganisaties de tijd, ruimte en middelen te bieden om een partner te kunnen zijn voor de samenleving.

Inspiratiepagina **Democratische Vernieuwing**

Eerste ideeën, zonder vormgeving

Erfgoedlab Brabant verstrekt tegoedbonnen waarmee burgers zelf diensten of producten kunnen inkopen om de mogelijkheden van herbestemming van een monument te verkennen. Fort Sabina kon hierdoor de herbestemming van de vaartuigenloods een stap dichterbij brengen. Foto: Provincie Noord-Brabant

“Democratische vernieuwing kan ook op landelijk niveau. Organiseer bijvoorbeeld een burgerberaad over belangrijke erfgoedkwesties.”
Martine van Lier,
Federatie Instandhouding Monumenten

Uitdaagrecht avant la lettre

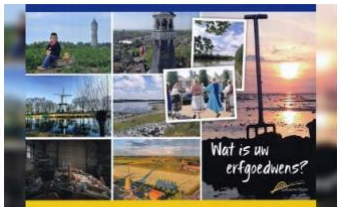

Al sinds 2012 zetten Leidenaren zich in voor de realisatie en het onderhoud van een aaneengesloten, zes kilometer lang stadspark op de oude vestingwallen.

“Wanneer we naar de omvang van het burgeractivisme kijken (de leden van historische verenigingen, de vrijwilligers, de ad hoc actiegroepen en de burgerinitiatieven met een bredere insteek dan erfgoed) zien we een enorm leger aan erfgoedbewakers en erfgoedmakers. De geïnstitutionaliseerde erfgoedwereld staat op de schouders van deze reus en lijkt die kracht niet meer goed te zien. Gevraagd wordt om erkenning van deze mensen door de instituties en gerichte ondersteuning. ... Dat vergt een dienende, nieuwsgierige, verbindende en gedurfde aanpak. Een belangrijke opdracht en een fantastische uitdaging.” Frans Soeterbroek, De Ruimtemaker

Lokale erfgoedorganisaties brengen als Erfgoedplatform Apeldoorn ieder jaar samen een beleidsplan uit met activiteiten en bepalen zo zelf waar het budget naartoe gaat.

De gemeente Tholen vroeg voor het opstellen van haar erfgoedvisie inwoners hun erfgoedwensen kenbaar te maken en schreef een fotowedstrijd uit.

De gemeente Westerveld gaat samen met de inwoners en Wageningen Universiteit onderzoek doen naar ruimtelijke opgaven en behoud van eigenheid in een living lab.

Leestips:

Erfgoed en democratische vernieuwing; over en weer een wereld te ontdekken. Jouke van der Werf, Lilian Grootswagers, Machteld Linssen (2021)
Erfgoed als middel; over de betekenis van erfgoed voor sociaal-maatschappelijke domeinen en de implicaties daarvan voor de erfgoedwereld, Frans Soeterbroek (2021)

“Biedt burgerinitiatieven betere kansen bij herbestemming van vastgoed dat een overheid afstoot. Geef ze het eerste recht van bieden.”
Kristel Jeuring, Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners

Dynamische leefomgeving

Waarom dit thema?

Nederland is één groot erfgoedlandschap

Het huis om de hoek, de vergeten telefooncel, de wijk, de route van de processie, het park, de boerenkavels, de dijk, ... Nederland is één groot erfgoedlandschap waarin verschillende tijdslagen samenkomen. Het gevoel van "thuis zijn" is sterk met dit landschap verbonden. Maar onze leefomgeving verandert steeds weer. Er komen grote transitie aan. We moeten meer duurzame energie opwekken, (flex)woningen bouwen, water vasthouden, anders gaan boeren, etc. Het verdrag roept overheden op burgers meer inspraak en zeggenschap te geven over veranderingen in hun leefomgeving. Hun kennis van en liefde voor de plek levert vaak verrassende ideeën op. En een "gedragen" verandering zorgt voor een blijvende connectie.

Inzet komende jaren

In Nederland speelt erfgoed op verschillende manieren een rol bij ruimtelijke planvorming. Als sector (instandhouding), als factor (in de belangenafweging) en als vector (ontwerpprincipes voor het landschap van morgen). In dit rijtje mist nog het woord 'actor'⁴, om de stem van burgers in alle rollen te benadrukken. Niet incidenteel, maar door processen, werkwijzen en instrumenten in te richten op samenwerking tussen overheden en burgers. Te beginnen met de grote ruimtelijke transitie, de Omgevingswet, en de Wijk aanpak.

Het hoe bij de grote ruimtelijke transitie

Onze leefomgeving is dynamisch, maar ook wat mensen als erfgoed zien of ervaren is veranderlijk. Een Faro-vraag voor de komende jaren is hoe Nederlanders bij de grote transitie een stem kunnen geven aan wat zij van betekenis vinden in hun leefomgeving. Hoe zij samen met erfgoeddeskundigen een erkende gesprekspartner worden. Waar en wanneer worden besluiten genomen en hoe zijn burgers daarbij betrokken? Kunnen programma's als het Nationaal Programma Landelijk Gebied en de ErfgoedDeal een rol vervullen in het ontwikkelen van participatieve werkwijzen?

Omgevingswet biedt kansen voor erfgoedparticipatie

De invoering van de Omgevingswet is een kans om de betrokkenheid van inwoners bij de leefomgeving opnieuw vorm te geven. De wet benoemt het belang van participatie voor omgevingsvisies, -programma's, en -plannen, maar overheden kunnen dit naar eigen inzicht invullen. Erfgoedparticipatie verdient een actieve stimulans binnen alle activiteiten en netwerken die een rol spelen bij de implementatie van de wet om van "een kans" "de realiteit" te maken. Ambtenaren, burgerbewegingen en vrijdenkers geven alvast een aantal aandachtspunten mee:

1. Wegwijs in het participatieveld: Bied ambtenaren en inwoners inzicht in de mogelijkheden en help ze met passende werkvormen, procedures e.d. Maak participatie praktisch uitvoerbaar!;
2. Erfgoed voor en door mensen: Laat inwoners in eigen woorden benoemen wat voor hen erfgoedwaarde heeft (community mapping) en benut hun kennis en kunde; Maak verbindingen met zaken als sociale cohesie, groene leefomgeving en gezondheid;
3. Open voor alle perspectieven: Ga als overheden actief op zoek naar gesprekspartners die je normaal niet snel hoort;
4. Van transactie naar relatie: Investeer in echte relaties met inwoners, i.p.v. pop-up contacten. Dat vraagt om meer erfgoedambtenaren en wederkerigheid in de relatie. Dus ook om het faciliteren en empoweren van erfgoedgemeenschappen;
5. Actieve co-creatie: Blijf niet praten over participatie, maar doe al lerend meer ervaring op;

⁴ E. Storms-Smeets in *Erfgoed is Mensenwerk* (2022)

6. Betrokkenheid inwoners als procesverplichting: Ontwikkel nieuwe planregels of instrumenten voor processen, zodat inwoners vroegtijdig worden betrokken bij planvorming op plekken die zij van betekenis vinden.

Wijkaanpak (Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid)

Erfgoed kan bij alle ruimtelijke transitie van betekenis zijn. Maar speciale aandacht wordt gevraagd voor de wijkaanpak: het verbeteren van de leefomgeving in samenhang met sociaal-economische omstandigheden, welzijn en veiligheid. De Faro-benadering – erfgoed als sociaal kapitaal, participatief en meerstemmig – kan daaraan een bijdrage leveren. Erfgoed kan als plek van ontmoeting of als gespreksonderwerp de relaties en samenwerking in wijk of buurt bevorderen. Hoe? Leren door te doen!

CONCEPT

6.3 Aanleiding voor “gamechangers”

Faro is een gamechanger die onze kijk op cultureel erfgoed verandert. Erfgoed krijgt een maatschappelijke functie als drager van herinneringen, opvattingen en emoties. Met oog voor de complexiteit aan betekenissen die erfgoed kan hebben. En er komen nieuwe vormen van erfgoed bij. Er zijn drie echte gamechangers.

Waarderen van erfgoed

Meerstemmigheid

Oral history

CONCEPT

Waarderen van erfgoed

Waarom dit thema?

Recht op erfgoed?

Wie bepaalt eigenlijk wat erfgoed is en van waarde? Deze gewetensvraag uit het Verdrag van Faro roept discussie op. Er zit een spanning tussen het "Faro-recht" voor iedereen om zelf te mogen benoemen wat erfgoed is, en de waardestelling die deskundigen maken op basis van vastgestelde criteria. Waarvoor hebben wij dan gestudeerd, vragen deskundigen zich af. Bovendien maakt een waardestelling deel uit van de toegang tot het systeem van voorzieningen, financiële steun en beschermende regels voor erfgoed. Kan die deur wagenwijd open? Maar er is ook veel bijval onder deskundigen. Zij signaleren dat groepen in de samenleving hun perspectief en/of erfgoed nu niet terugzien in de erkende collecties. Of dat populair erfgoed gek genoeg ontbreekt in het erfgoedbeleid van overheden. Zij willen hier verandering in brengen.

Inzet komende jaren

Er zijn grote verschillen tussen de erfgoed domeinen. Bij immaterieel erfgoed ligt de zeggenschap al bij de gemeenschap. Zonder gemeenschap bestaat de traditie of het ambacht immers niet meer. Bij musea is de afgelopen jaren een experimentele beweging ontstaan die zoekt naar vormen van co-waarderen bij collectievorming en -beheer. Welke mate van zeggenschap is gewenst/mogelijk? Krijgen inwoners een adviesrol, of bijna volledig het mandaat? Bij gebouwd en ruimtelijk erfgoed wordt nagedacht over community-mapping en andere manieren om burgerwaardering een plek te geven in omgevingsvisies en bij het aanwijzen van monumenten. Archieven en archeologie volgen, maar ervaren minder ruimte om te bewegen.

In gesprek blijven en doen

De komende jaren is vooral tijd, ruimte en financiële ondersteuning nodig om het gesprek te vervolgen en ideeën in de praktijk te brengen: andere processen, criteria, beschermingsvormen, etc. Alleen zo wordt duidelijk wat de winst is, waar meer ruimte is dan gedacht, waar obstakels en financiële beperkingen zijn, wat onverwachte effecten zijn en welke factoren een rol spelen bij maatwerk. Belangrijk is ook dat er onderling contact is tussen erfgoeddeskundigen om ervaringen uit te wisselen en elkaar op weg te helpen. Binnen het eigen erfgoeddomein, maar ook tussen de verschillende domeinen en met erfgoedgemeenschappen erbij.

Evalueer, leer, instrumenteer en structureer

Die tijd is ook nodig om te evalueren en te leren. Zo is er bijvoorbeeld nog weinig onderzoek gedaan naar de ervaringen van participanten en effecten op gemeenschappen. Is er behoefte aan aangepaste of nieuwe proces- en waarderingsmethoden, gesprekstechnieken, e.d? De ervaringen leiden bovendien tot een nieuwe kijk op rolopvattingen en verantwoordelijkheden voor erfgoeddeskundigen. Welke competenties hebben zij nodig? En wellicht geven de ervaringen op termijn ook aanleiding om structurele aanpassingen door te voeren in voorzieningen, onderwijs, voorwaarden voor financiering, regelgeving en manieren waarop erfgoed beschermd, bewaard en geborgd wordt. Het zorgt ook nu al voor essentiële vragen: Zijn de bestaande structuren om erfgoed te borgen voldoende flexibel om echt naar de mening van burgers te kunnen luisteren? Hoe moet worden omgegaan met een meer integrale en dynamische benadering van erfgoed?

Meerstemmigheid

Waarom dit thema?

Rijker, socialer en relevanter beeld van erfgoed

Het Verdrag van Faro is gebaseerd op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het recht van ieder mens op het cultureel erfgoed van zijn keuze gaat niet alleen over toegankelijkheid. Het gaat ook over de scheppende kracht van mensen en over de mogelijkheid tot meedoen, meebepalen en meebeslissen. Zodat de hele samenleving, in al zijn diversiteit, zich kan herkennen in cultureel erfgoed en zich er eigenaar van kan voelen. De meerstemmigheid die het gevolg daarvan is, leidt tot een rijker, socialer en relevanter beeld van erfgoed en de waarde ervan. Luisteren en een gelijkwaardige dialoog staan daarbij centraal. Dan wordt erfgoed een domein waarin we democratisch burgerschap kunnen (uit)oefenen en werken aan een inclusieve samenleving.

Inzet komende jaren

In de culturele sector is al langer aandacht voor het belang van meerstemmigheid. Denk aan afspraken als de Code Diversiteit en Inclusie, en platforms als Musea bekenen kleur. In lijn met het Verdrag van Faro is meerstemmigheid een overkoepelend speerpunt wat in alle thema's van de Uitvoeringsagenda verweven zit. Toch is het nodig om dit thema expliciet, als apart hoofdstuk op te nemen. Want het is nog geen gemeengoed en een zoekende praktijk. In aansluiting op al gaande ontwikkelingen zijn gedurende de looptijd van het Faro programma drie punten aangedragen die om extra aandacht vragen.

Visie op kennis blijvend veranderen

Het beleid en het dagelijks handelen van de meeste erfgoedinstellingen wordt nog steeds bepaald door ingesleten patronen en onbewuste dogma's. Dat werkt ook door in een opvatting over wat kennis is: aan welke kennisbron meer gewicht wordt toegekend in de geschiedschrijving of in de waardering (een geschreven document, een wetenschappelijke bron) en welke kennisbron minder (een orale traditie, ervaringsdeskundigheid). Andere stemmen in dat verband zijn meer dan een extra of ander verhaal. Het gaat om het ruimte geven aan andere perspectieven door de kennis die daaraan ten grondslag ligt - in de vorm van overgeleverde verhalen, een traditie, een gebruik of ambacht, een wereldbeschouwing, jarenlange ervaring - te erkennen als gelijkwaardig en valide.

Beladen erfgoed in de publieke ruimte

Er is behoefte aan een knooppunt of netwerk voor kennis & uitwisseling over de omgang met beladen erfgoed in de publieke ruimte, zoals het standbeeld van J.P. Coen in Hoorn, of Peerke Donders in Tilburg. Op dit moment wordt op elke plek ad-hoc een eigen aanpak bedacht terwijl de politieke gevoeligheid en maatschappelijke onrust juist een weloverwogen aanpak vereisen. Een luisterend oor van een "collega" is daarbij een waardevolle aanvulling op best practices en handleidingen. Het verbinden van mensen en organisaties om ervaringen uit te wisselen, kan bijdragen aan een beter hanteerbaar proces en een betere besluitvorming.

Kennis en erfgoed van migranten

De verwachting dat het verblijf van migranten slechts tijdelijk is, heeft er toe geleid dat het erfgoed van deze groep geen bestendige plek heeft in de erfgoedzorg. Wat veelal rest zijn verhalen en versnipperde sporen in archieven. Het zichtbaar maken van dit erfgoed is van belang voor de generaties erna die als Nederlander opgroeien en voor de samenleving als geheel. Daarnaast kan ons migratie erfgoed een bron zijn om uit te putten voor maatschappelijke vraagstukken zoals de opvang van asielzoekers of de positie van huidige arbeidsmigranten. En PS: Wat leren we hiervan als het gaat om het erfgoed van huidige migranten?

Oral history

Waarom dit thema?

Oral history opent deuren naar meerstemmig en democratisch erfgoed

Oral history staat voor het optekenen van persoonlijke verhalen en getuigenissen en is tevens een wetenschappelijk onderbouwde methode van interviewen en vastleggen. Het vormt een nieuwe schakel in de erfgoedzorg. Het past goed bij het Verdrag van Faro en bij ontwikkelingen in het erfgoedveld waarin naast de materiële verschijningsvorm van erfgoed meer aandacht komt voor de betekenissen ervan. Erfgoed wordt dan de drager van verschillende verhalen en identiteiten. Oral history faciliteert geschiedschrijving van onderop, met aandacht voor 'de (levens)verhalen van de gewone mens'. Iedereen heeft zo de mogelijkheid bij te dragen aan erfgoed en hieraan betekenis te geven. Verhalen en getuigenissen zijn daarom een belangrijke bron om erfgoed inclusiever en democratischer te maken. Ze laten andere stemmen horen en ze vullen blinde vlekken en gaten in collecties en archieven, maar leveren ook een bijdrage aan gesprekken over ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkelingen: als aanvulling op, en als zelfstandig erfgoed.

Inzet komende jaren

Persoonlijke verhalen en getuigenissen zijn in snel tempo een steeds belangrijker onderdeel van de erfgoedzorg aan het worden en verdienen als zodanig een serieuze, structurele plek in het erfgoedstelsel. Daarvoor zijn drie zaken van belang:

Plek geven in evaluatie/herziening Erfgoedwet

De op handen zijnde evaluatie/herziening van de Erfgoedwet is een goed moment om verder te spreken en beslissingen te nemen over de plek en functie van persoonlijke verhalen en getuigenissen in het erfgoedstelsel.

Oral history collecties borgen, vindbaar en toegankelijk maken

Er moeten in ieder geval landelijke afspraken komen om oral history collecties te archiveren en ontsluiten, zodat ze gebruikt kunnen blijven worden. Verhalen en getuigenissen worden nu vaak als project opgetekend. Ze staan even in de belangstelling, om daarna weer vergeten te worden. Slechts enkele projecten vinden onderdak bij een regionaal of stadsarchief. Maar ook dan ligt vergetelheid op de loer en is hergebruik als erfgoedbron niet vanzelfsprekend. Bestaande oral history collecties zijn dus moeilijk vindbaar. Bovendien zijn ze vaak opgeslagen op 'bedreigde dragers' zoals Jantje Steenhuis, gemeentearchivaris Rotterdam ze noemt. Zoals cassettebandjes en VHS tapes die uit elkaar vallen. Er zijn bottom-up pogingen van particulieren, wetenschaps- en archiefinstellingen om te zorgen dat de (toekomstige) bronnen niet verloren gaan en de verhalen niet vergeten worden. Door deze te transcriberen, meta-dateren, digitaliseren, digitaal ontsluiten enz. Een groot deel van hen werkt samen in het initiatief *Sprekende Geschiedenis, knooppunt voor oral history*, om knelpunten op te lossen. Erkenning van het publieke belang op nationaal niveau is echter nodig voor duurzame oplossingen en financiering.

Kennis en vaardigheden delen en professionaliseren

Op dit moment wordt binnen veel projecten en initiatieven het wiel opnieuw uitgevonden. Er is behoefte om kennis en ervaringen uit te wisselen en samen te werken aan verdere professionalisering van oral history in de erfgoedsector.

Inspiratiepagina **Oral history**

Eerste ideeën, zonder vormgeving

'Als we in de geschreven bronnen niet veel over [mensen met een migrantenachtergrond] vinden, behalve stigmatiserende en stereotyperende verhalen, dan zullen we ons moeten verlaten op de verhalen die mensen zelf vertellen over hun geschiedenis.' Yvette Kopijn, initiatiefnemer oral history projecten

Alternatieve projecten / aanvullingen:

Roze levensverhalen

Koude oorlog erfgoed

Ongekend bijzonder

6.4 In eigen kring

Een echte beweging maak je samen. Met collega vakgenoten, collega erfgoedvrijwilligers en andere mensen met wie je samenwerkt. Mensen die weten hoe het (niet) werkt en voor welke uitdagingen je staat. En mensen die je uitdagen over de heg te kijken. Twee erfgoeddisciplines en digitaal erfgoed zijn aan de slag in eigen kring. (NB: Voor andere erfgoeddisciplines ligt de focus bij inhoudelijke thema's als de leefomgeving of waarderen.)

Archeologie

Digitaal erfgoed

Archieven

Archeologie

Waarom dit thema?

Publieke belang borgen in stelsel

Faro raakt een snaar bij veel professionele archeologen en vrijwilligers in de archeologie. Vanwege de kwetsbaarheid van het bodemarchief is de archeologische erfgoedzorg de afgelopen decennia met regels omgeven (Malta-archeologie). Die regels zien toe op behoud van het archeologisch erfgoed in de bodem. Als dat niet mogelijk is, is het vooral van belang om de in de bodem aanwezige informatie te "oogsten". De burger is in dit stelsel van regels op afstand komen te staan. Het nieuws dat Nederland Faro wil ondertekenen, is door archeologen aangegrepen om met elkaar op te zoek te gaan naar wat er wel mogelijk is. Niet alleen als het gaat om publieksbereik, maar ook participatie in de vorm van meedoen en meebepalen. Dit gesprek kwam in een stroomversnelling door het advies van de Raad voor Cultuur over de archeologische erfgoedzorg⁵. De Raad vindt dat het publieke belang onvoldoende geborgd is in het bestel.

Inzet komende jaren

De afgelopen maanden is binnen het erfgoedveld een inspirerend gesprek gevoerd. De onderstaande highlights van dit gesprek zijn gedeeld met het ministerie van OCW. Het veld wil graag samen met het ministerie hier verder invulling aan geven.

Publieksbereik en -participatie in de Malta-archeologie

Er liggen binnen het héle proces van de Malta-archeologie kansen om de samenleving het algemeen en vrijwilligers in de archeologie in het bijzonder beter te informeren, meer te betrekken en zeggenschap te geven. Dus zowel bij inventariserend onderzoek en beleidsvorming (Omgevingswet, onderzoeksagenda e.d.), als bij veldonderzoek en het uitwerken ervan. Bij veldonderzoek zou het bevoegd gezag dan wel verplicht een beargumenteerde afweging moeten maken of en zo ja, hoe hier invulling aan kan worden gegeven. Voorafgaand aan de uitvraag voor veldwerk moeten heldere kaders worden meegegeven over doelen en doelgroepen en moet duidelijk zijn wat het beschikbare budget is. Overheden en initiatiefnemers moeten beide bijdragen aan de kosten van publieksbereik en participatie, maar het zwaartepunt ligt bij overheden. De financiering mag niet ten koste gaan van de financiering van het archeologisch onderzoek zelf.

Naast Malta: publieksbereik en -participatie als basisvoorziening

Naast de Malta-archeologie zijn AWN, LGOG en vele anderen actief in bijvoorbeeld het onderwijs. Daarnaast zijn de afgelopen jaren inspirerende ontwikkelingen in gang gezet: de samenwerking met metaaldetectorzoekers binnen PAN, mobiele ArcheoHotspots, gemeenschapsprojecten zoals CARE en crowdsourcing projecten zoals Erfgoed Gezocht. Alle initiatieven samen vormen een waardevol onderdeel van de erfgoedzorg. Erkenning van die waarde zou moeten leiden tot een structurele ondersteuning met kennis en financiën. Daarnaast zijn verbeteringen mogelijk door meer samenwerking te zoeken; onderling, met kennisinstellingen en met maatschappelijke organisaties.

Leren van en met elkaar

Tot slot is er de wens om bestaande kennis, bijvoorbeeld over doelgroepbereik en participatieprocessen, onderling breder te delen en samen door te leren. Ook hier zijn niet zozeer nieuwe voorzieningen nodig, als wel een beter gebruik van de bestaande platforms.

⁵ Archeologie bij de tijd; Aanbevelingen voor aanpassing, Raad voor Cultuur, 2022

In de jaren vijftig en zestig woonden een paar honderd Molukkers in houten barakken in kamp Wyldemerck in de Friese bossen bij Balk. Oud-bewoners, hun nazaten en omwonenden gingen zelf op zoek naar sporen uit het verleden. Archeologisch onderzoek vermengde zich zo met de verhalen over het leven in het kamp. (Ook nog even zoeken naar een betere foto)

Praktijkvoorbeelden, Alternatieven/aanvullen met: Slag om Boxtel, Westeremden, CARE, Erfgoed Gezocht (te veel 😊)

Digitaal erfgoed

Waarom dit thema?

Bijdrage aan maatschappelijke relevantie

Het Verdrag van Faro benadrukt het belang om digitale technologie in te zetten om de deelname aan cultureel erfgoed te bevorderen. In de digitale informatiemaatschappij is informatie over erfgoed makkelijker te delen. Hierdoor kunnen meer (jongere) mensen worden bereikt, die ook weer hun kennis aan het erfgoed kunnen toevoegen, en ontstaat er ruimte voor meerstemmige perspectieven. De digitale transformatie van instellingen kan daardoor bijdragen aan hun maatschappelijke relevantie. Vooral als erfgoedgemeenschappen er actief bij betrokken worden.

Inzet komende jaren

Voor het houdbaar, zichtbaar en bruikbaar maken van digitaal erfgoed en het digitaal transformeren van organisaties wordt ook de komende jaren actief beleid gevoerd. Erfgoedinstellingen en andere organisaties zetten hier samen de schouders onder, o.a. binnen het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) en het Kennisinstituut cultuur & digitale transformatie (DEN). Maar binnen hun digitale strategie en activiteiten kunnen de bestaande samenwerkingsverbanden de betrokkenheid, inbreng en zeggenschap van (erfgoed)gemeenschappen nog intensiveren. Waarbij het enerzijds gaat om ondersteuning van gemeenschappen, maar net zo goed om gebruik van de kennis die zij bezitten. Ook in het onlangs uitgebrachte advies van de Raad voor Cultuur *Digitalisering als kans* ontbreekt dit perspectief nagenoeg en is participatie versmalt tot publieksbereik en consumptie van cultuur.

Perspectief dienstverlening kantelen

Een van de agendapunten voor het NDE in de periode 2021-2024 is 'het versterken van verbindingen met gebruikers en makers'. Dit agendapunt biedt een kans om het perspectief op de dienstverlening te kantelen en niet de collectie en de mogelijkheden van digitale technieken, maar de samenleving als belanghebbende centraal te stellen. Hoe willen gemeenschappen de komende jaren digitaal gaan werken en welke kennis en tools zijn daar voor nodig? Hoe komen mensen op het spoor van digitaal erfgoed? Onder welke voorwaarden willen en kunnen erfgoedgemeenschappen een bijdrage leveren aan digitaal erfgoed? Op welke manier kan hun welzijn via digitaal erfgoed worden bevorderd. Etc. Ook binnen de door DEN aangeboden tools en trainingen voor de digitalisatie van erfgoedinstellingen kan de ondersteuning van en samenwerking met erfgoedgemeenschappen een plek krijgen.

Aandacht voor uitsluiting

Een andere belangrijke vraag is of iedereen beschikt over de digitale voorzieningen en vaardigheden om gebruik te maken van digitaal erfgoed. Uit het Faro-onderzoek komt naar voren dat tijdens Corona veel nieuwe digitaal innovatieve erfgoedactiviteiten zijn ontstaan. Een trend die lijkt door te zetten. Hierdoor worden meer -en vooral ook jongere -deelnemers bereikt. Maar kleine erfgoedinitiatieven en oudere erfgoedvrijwilligers raakten juist sneller buitengesloten. De digitaal-erfgoed-coaches van de provinciale Erfgoedhuizen zetten hier al op in. Maar het blijft een punt van aandacht. En wellicht kunnen er nog verbindingen worden gelegd tussen jong en oud, tussen de kennis of vragen van de een en de digitale nieuwsgierigheid en de kunst om nieuw erfgoed te maken van de ander?

Archieven

Waarom dit thema?

Vragen uit de samenleving over rol en taak archieven

Toegankelijkheid en representativiteit zijn belangrijke sleutelbegrippen binnen Faro en binnen ontwikkelingen in de archiefsector. Onder meer aangewakkerd door de zoektocht naar de papieren sporen van voorouders met een slavernij of migratie geschiedenis; door ingrijpende gebeurtenissen, zoals corona, die de relatie tussen overheid en burgers in het volle licht zetten; en door vrijwilligers die als "helpende handen" andere inzichten mee naar binnen brengen. De vragen en geluiden uit de samenleving leiden tot reflectie op het archiefwezen.

Inzet komende jaren

Faro kan de komende jaren een extra impuls geven aan ontwikkelingen binnen de sector. Verschillende overheidsarchieven en regionaal historische centra werken bijvoorbeeld al aan het dekoloniseren van hun collectie door omschrijvingen aan te vullen en (zoek)termen aan te passen, en nieuwe archieven te verwerven. Ze investeren in de relatie met culturele en erfgoedgemeenschappen. Ze roepen burgers op om hun foto's en filmpjes van de coronalockdown met het archief te delen. Etc. Vanuit de samenleving wordt bovendien steeds vaker rechtstreeks een beroep op hen gedaan. Om met behulp van de archieven maatschappelijk relevante vragen te beantwoorden, om burgerinitiatieven met vakkennis te ondersteunen en faciliteren en om ontwikkelingen in de samenleving te archiveren. Daarnaast wordt aandacht gevraagd voor het publieke belang van gemeenschapsarchieven. Het is belangrijk de komende jaren ruimte te bieden aan deze ontwikkelingen, het gesprek hierover te stimuleren en de bevindingen te laten landen in opdrachtgeverschap en financiering van de archiefsector. Dit gesprek gaat onder meer over de onderstaande punten.

Nieuwe rollen voor de archivaris

Opvattingen over de rol van 'de archivaris' als dienstverlener zijn aan het veranderen. 'Van gatekeeper naar mediator', zoals Ana Margarida Dias da Silva (Universiteit van Coimbra) het omschreef tijdens de Archiefdagen 2022. Een mediator staat open voor het gesprek over de eigen collectie en biedt ondersteuning bij collectievorming en beheer door gemeenschappen zelf. Dit vraagt ook om (kennis van) financiële regelingen bij fondsen en instrumentarium. Zo zijn er veel vragen van gemeenschappen over het ophalen, vastleggen en bewaren van verhalen, en over de financiering van projecten.

Publiek belang gemeenschapsarchieven

Archiefvorming kan bijdragen aan het zelfbewustzijn van groepen in de samenleving en dient daarmee een publiek belang. Denk hierbij aan archieven als Atria (vrouwenemancipatie en -geschiedenis) en IHLIA (lhbti-gemeenschap), maar ook aan relatieve nieuwkomers als de Black Archives, het Centrum voor de Geschiedenis van Migranten (CGM) en heel recent het Nederlands Moslim Archief. Het is de vraag hoe het ministerie van OCW beleidsmatig met deze toename aan gemeenschapsarchieven en het publieke belang ervan wil omgaan. Waar eerdere emancipatoire archieven een vaste plek innemen in het stelsel dankzij meerjarige subsidie van de rijksoverheid op basis van programmalijnen, zijn de nieuwe archieven ook voor hun basis afhankelijk van projectsubsidies, fondsenwerving en donaties.

6.5 Gevoed door andere erfgoedpraktijken

Faro is voor iedereen een ontdekkingsstocht. Een blik op een andere erfgoedpraktijk kan heel verrassend werken. We kunnen leren van elkaars ideeën, fouten en successen. Dat kan in eigen land, van Caribisch Nederland. En buiten onze grenzen.

Caribisch Nederland

Internationaal

CONCEPT

Caribisch Nederland

Waarom dit thema?

Leren van elkaar

Caribisch en Europees Nederland kunnen elkaar over en weer inspireren bij de vertaling van het Verdrag van Faro naar de eigen erfgoedpraktijk. Het Nederlandse cultuurbeleid geldt voor gemeenten in Europees Nederland en voor de openbare lichamen in Caribisch Nederland. Bij nieuwe beleidsontwikkelingen zijn de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba actief betrokken, met oog voor de daar geldende kaders en mogelijkheden.

NB: Wanneer Nederland het Verdrag van Faro ondertekent, doet ze dat voor zowel Europees als Caribisch Nederland. Dus ook namens Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Dit geldt niet voor Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Zij zijn zelfstandige landen binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Aan hen zal worden gevraagd of zij het verdrag ook willen ondertekenen.

Inzet komende jaren

Voorjaar 2022 heeft het ministerie van OCW de RCE gevraagd voor Caribisch Nederland een eigen Faro-verkenning uit te voeren. In het Cultuurconvenant 2022-2025 dat het ministerie van OCW en de drie eilandbesturen naar verwachting dit najaar sluiten, is Faro al opgenomen. Het convenant geeft aan op welke onderwerpen Bonaire, Sint Eustatius en Saba willen samenwerken met het ministerie en haar rijksdiensten. In juli 2022 is een uitnodiging gestuurd aan de eilandbesturen om het verdrag te introduceren en samen te verkennen wat het gedachtegoed voor hen betekent.

Community based erfgoedbeleid

De eerste reacties op het verdrag zijn enthousiast. Faro sluit goed aan bij de eigen erfgoedbenadering waarin de leefwereld van de inwoners al centraal staat. Faro wordt als een mogelijkheid gezien om een erfgoedbeleid vorm te geven dat vertrekt vanuit een integrale benadering en de erfgoedwaarden van de lokale bevolking. Van daaruit kunnen passende beheer- en beschermingsmaatregelen worden gesteld. De komende maanden zullen de gesprekken worden voortgezet.

Ook de Afrikan Burial Ground Alliance, een actiegroep die zich inzet voor een respectvolle omgang met begraafplaatsen van tot slaaf gemaakten op Sint Eustatius, is geïnteresseerd. Het verdrag past bij hun ambitie om de Afrikaans Caribische cultuur een volwaardige plek te geven in het cultuur- en erfgoedbeleid van het eiland en van Nederland.

Ondersteuning gemeenschappen

Erfgoedgemeenschappen op de eilanden krijgen lastig toegang tot voorzieningen die vanuit Europees Nederland worden gecoördineerd. En omgekeerd hebben organisaties, fondsen en kennisinstellingen in Europees Nederland soms geen duidelijk beeld van hun betekenis voor Caribisch Nederland. De rijkscultuurfondsen hebben om die reden een pilot lopen waarin ze hun zichtbaarheid en toegankelijkheid voor het Caribisch deel van het Koninkrijk willen verbeteren. In de toekomst is het wellicht mogelijk om bij het opstellen van lokaal erfgoedbeleid de gemeenschappen op de eilanden actief te vragen naar hun ideeën voor erfgoedprojecten en hen in contact te brengen met een voor hen relevant netwerk.

Inspiratiepagina Caribisch Nederland

Eerste ideeën, zonder vormgeving

Citaat uit de visie van Afrikan Burial Ground Allianca

Internationaal

Waarom dit thema?

Samenwerking en solidariteit bevorderen

Het Verdrag van Faro is een internationaal verdrag. Het verdrag is opgesteld door de Raad van Europa en kan worden onderschreven door nationale overheden. In juni 2022 is het verdrag al geratificeerd door 23 landen.⁶ Vijf⁷ landen hebben het verdrag ondertekend, wat een voorstadium is van daadwerkelijke ratificatie. Omdat het Verdrag van Faro een breed kaderverdrag is, vertaalt ieder land de verdragstekst naar de eigen situatie. Het verdrag richt zich op de relaties tussen erfgoedzorg en de samenleving op nationaal en lokaal niveau, maar heeft ook tot doel de samenwerking en solidariteit tussen Europese landen te versterken. Een gedachte die ook in bredere internationale context van waarde is.

Inzet komende jaren

Internationale platforms bieden de komende jaren een kans om samen met andere landen de uitwerkingen van het verdrag te bespreken, goede voorbeelden uit te wisselen en zo de implementatie van het verdrag te bevorderen.

Internationale dialoog en samenwerking

De zoektocht van andere landen naar de betekenis van het Verdrag van Faro is een bron van inspiratie voor Nederland. Ieder land hanteert eigen perspectieven en accenten, maakt eigen beleidskeuzes en ervaart andere gevolgen en effecten. Ook buiten Europa kunnen andere erfgoedpraktijken een inspirerende leeromgeving bieden. Bijvoorbeeld als het gaat om de relatie tussen erfgoed en maatschappelijke opgaven zoals klimaat/duurzaamheid, mensenrechten/conflict, inclusie, en meerstemmigheid. Faro is in die zin ook nauw verweven met De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, De Sustainable Development Goals en bijvoorbeeld de nieuwe museumdefinitie en de Europese Landschapsconventie. Regelmatige internationale uitwisseling is daarom dienstbaar aan het implementatieproces in Nederland. Dit kan in het kader van het pan-Europese [Faro Convention Network \(FCN\)](#), op thematische bijeenkomsten van internationale gremia zoals UNESCO, ICOM, NEMO, ICOMOS, ICCROM, Europa Nostra en het European Heritage Label, maar ook binnen het Europese kaderprogramma Horizon Europe en onderzoeksnetwerken als het Joint Programming Initiative on Cultural Heritage.

Gemeenschappelijk erfgoed van Europa

Het verdrag introduceert het idee van een "gemeenschappelijk erfgoed van Europa" (artikel 3). In alle verscheidenheid van erfgoeduitingen van landen en regio's beoogt het verdrag ook de gemeenschappelijkheid te benoemen. Het cultureel erfgoed van Europa wordt in het verdrag gezien als "cultureel kapitaal" waaruit, dankzij menselijke vindingrijkheid en inspanningen, de culturen van het moderne Europa zijn ontstaan. Europees erfgoed vormt een gedeelde bron van herinnering, begrip, identiteit, cohesie en creativiteit. Ook de gedeelde idealen, beginselen en waarden behoren daartoe en vormen het democratische erfgoed van Europa. Het idee laat zien dat uit een geschiedenis van culturen die samenkomen, eenheid in verscheidenheid kan ontstaan. Een boodschap die in 2005, maar ook in 2022 zeggingskracht heeft.

⁶ Armenië, Oostenrijk, België, Bosnië en Herzegovina, Kroatië, Estland, Finland, Georgië, Hongarije, Italië, Luxemburg, Moldavië, Macedonië, Montenegro, Noorwegen, Portugal, Servië, de Slowaakse Republiek, Slovenië, Spanje, Zwitserland en Oekraïne.

⁷ Albanië, Bulgarije, Cyprus, Polen en San Marino

6.6 Bewust, bekwaam en betrokken

Het bekende rijtje van onbewust tot bekwaam. Van wieg tot graf. Van hands-on tot analytisch. Daar gaat het bij deze thema's om. Om iedereen in staat te stellen om mee te doen.

Erfgoedbewustzijn en educatie

Ondersteuning erfgoedparticipatie

Opleidingen

Werkwijzen en wegwijzen

Financiering erfgoedinitiatieven

CONCEPT

Erfgoedbewustzijn en educatie

Waarom dit thema?

Bewustzijn gaat vooraf aan betrokkenheid

Het Verdrag van Faro nodigt de samenleving uit om actief betrokken te zijn bij erfgoed en eigenaarschap te tonen. Maar actieve betrokkenheid komt niet uit de lucht vallen. Betrokkenheid vraagt allereerst om erfgoedbewustzijn. Veel mensen denken bij cultureel erfgoed aan bekende zaken: groots, meeslepend, bijzonder. Dat erfgoed ook over jouzelf gaat, over zaken veel dichterbij eigen hart en huis liggen, kan een verrassing zijn. Dat bewustzijn wakker kussen, bij jong en oud, in alle hoeken van de samenleving, is een eerste stap. Actieve betrokkenheid vraagt daarnaast om kennis en vaardigheden om daar invulling aan te geven. Het Verdrag van Faro legt daarom veel nadruk op het belang van bewustwording en educatie.

Inzet komende jaren

Dit thema onderstreept het belang van beleidsvoornemens en programma's die al langer lopen, of periodiek terugkeren, o.a. op het gebied van educatie (primair en voortgezet onderwijs en MBO). Het is een pleidooi om hierop in te blijven zetten en nieuwe sporen te verkennen. Maar wel met een belangrijk accentverschil.

Inzet continueren of intensiveren

- Herziening curriculum primair en voortgezet onderwijs (Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij, Burgerschap): Erfgoed brengt de lesstof dichtbij, betreft het op de eigen leefomgeving of de eigen familiegeschiedenis;
- Bestuurlijk kader Cultuur en Onderwijs: In 2023 loopt het huidige kader af. Dit is een kans om erfgoed opnieuw op de agenda te zetten;
- Cultuureducatie met kwaliteit: Dit stimuleringsprogramma met subsidieregelingen mag meer bekendheid krijgen in de erfgoedsector;
- Ondersteuning en coaching van burgerinitiatieven en erfgoedgemeenschappen dicht op hun leefwereld: zie ook thema's Ondersteuning Erfgoedparticipatie en Democratische Vernieuwing.

Nieuwe sporen verkennen

- Maatschappelijke Diensttijd: een kans voor jongeren om talenten te ontdekken en voor erfgoedorganisaties om in contact te komen met jongeren;
- Andere loketten en netwerken erfgoed-minded maken: Burgers kloppen vaak eerst ergens anders aan met een vraag of initiatief. Daarom loont samenwerking met het wijkbureau of loket leefbaarheid, vrijwilligerscentrales en-platforms, etc. Zo werden de afgelopen jaren bv. de banden aangehaald met het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners.

Van instructie naar erfgoedwijsheid

Educatoren in het erfgoed maken gebruik van het door Hester Dibbits geïntroduceerde begrip 'erfgoedwijsheid'. Zij bepleiten een nieuwe benadering van erfgoed in het onderwijs. Traditioneel is erfgoed een historische bron als voorbeeld van hoe het vroeger was. Bij erfgoedwijsheid is erfgoed een aanknopingspunt om met elkaar in gesprek te gaan, om te leren een eigen mening te vormen en om te gaan met emoties en standpunten van anderen. Het in de praktijk brengen van deze benadering vraagt nog wel om training van de begeleiders van dit gesprek.

Ondersteuning erfgoedparticipatie

Waarom dit thema?

Eigenaarschap verbreden

Het Verdrag van Faro ziet de zorg voor erfgoed als een gedeelde verantwoordelijkheid van de samenleving en geïnstitutionaliseerde erfgoedzorg⁸. Mensen zijn de bron en gebruiker van erfgoed. Het verdrag roept overheden, kennis- en ondersteunende organisaties daarom op samen te werken met erfgoedgemeenschappen en hun initiatieven te steunen. Met een open blik voor andere bewoordingen en andere opvattingen over wat van waarde is. Zodat de samenleving voordeel heeft van haar erfgoed en het kan doorgeven aan toekomstige generaties. Om het eigenaarschap van de samenleving te ondersteunen, zijn uitwisseling van kennis en intensievere verbindingen nodig tussen burgerinitiatieven, erfgoedvrijwilligers, -gemeenschappen en -professionals, erfgoed- en maatschappelijke instellingen, ondernemers en overheden.

Inzet komende jaren

Door samen te werken kunnen bestaande organisaties hun ondersteuning efficiënter en in de haarvaten van de samenleving organiseren: dicht op de praktijk en belevingswereld van iedereen die zich inzet voor erfgoed (betaald en onbetaald, bewust en onbewust, ervaren en onervaren). Waarbij vorm en inhoud van de ondersteuning in samenspraak worden bepaald. En waarbij kennis twee kanten op stroomt zodat de ondersteuners ook weer leren van de praktijk.

Samen sterk in ondersteuning en een groot bereik

De afgelopen jaren zijn al stappen gezet om de ondersteuning te intensiveren. Een aantal provinciale erfgoedhuizen nam het initiatief tot een erfgoedcoalitie. Ook andere partijen sluiten aan, waaronder kennisinstellingen en vrijwilligersorganisaties⁹. Zij onderzoeken hoe zij hun kennis over erfgoedparticipatie kunnen vergroten en samen faciliteiten en instrumenten kunnen ontwikkelen voor de praktijk. Met elkaar beschikken zij op regionaal en lokaal niveau over een fijnmazig netwerk onder erfgoedvrijwilligers en -gemeenschappen zodat de ondersteuning op de juiste plek terecht kan komen. De betrokken organisaties willen hun samenwerking de komende jaren verstevigen en uitbouwen met bijvoorbeeld ook partners in het sociale domein. Vanuit een gezamenlijke visie op de implementatie van Faro, en daarbinnen vanuit de eigen missie en kracht.

Speerpunten in een gezamenlijke strategie

De professionele en vrijwilligersorganisaties in de erfgoedcoalitie willen de praktijk ondersteunen door:

- Mensen te verbinden, binnen en buiten het erfgoedveld. Door digitale en fysieke ontmoetingsplekken en netwerken te creëren of faciliteren. Eerder lanceerden zij al een centrale vacaturebank om vraag naar en aanbod van erfgoedvrijwilligers bij elkaar te brengen;
- Informatie, kennis en instrumenten onderling te delen, breder te verspreiden en waar nodig te ontwikkelen of verrijken samen met de gebruikers;
- Coaching aan te bieden op het gebied van participatie voor o.a. erfgoedvrijwilligers en burgerinitiatieven.
- Feiten en cijfers te verzamelen over erfgoedvrijwilligers, -gemeenschappen en -burgerinitiatieven voor beleidsvorming.

⁸ Artikel 11 van het Verdrag van Faro – Organisatie van publieke verantwoordelijkheden voor cultureel erfgoed.

⁹ AWN, Boekmanstichting, ErfgoedAcademie, FCP, FGM, FIM, IPO, KIEN, LCM, LKCA, NMO, NML, NDE, OCW, OPEN, RCE en VNG. Aansluiten is nog steeds mogelijk.

Opleidingen

Waarom dit thema?

Impuls voor kennis en vaardigheden

Onderwijsinstellingen leveren een belangrijke bijdrage aan de implementatie van het Verdrag van Faro. Zij moeten de erfgoeddeskundigen van vandaag en morgen toerusten op participatieve processen in het brandpunt van maatschappelijke vraagstukken. Zo is het erfgoedveld nauw verbonden met het debat over sociale uitsluiting, ervaart het een toenemend wantrouwen in instituties, maakt het deel uit van ingrijpende veranderingen in de leefomgeving, etc. Steeds meer erfgoeddeskundigen moeten voor hun werk dan ook kunnen putten uit een breed arsenaal aan aanvullende vaardigheden en kennis uit o.a. het sociale, politiek-bestuurlijke en communicatie domein. Ook hun rol als expert kan veranderen. Ze worden verbinders en procesbegeleiders, benoemen samen met andere deskundigen en erfgoedgemeenschappen wat erfgoed is, welke betekenissen het heeft en wat ermee mag, of niet. Dat is geen sinecure. Erfgoeddeskundigen verdienen het om in deze ontwikkelingen begeleid te worden.

Inzet komende jaren

Onderwijsinstellingen willen de participatieve werkpraktijk een volwaardige plek geven in hun opleidingen. Daarvoor willen zij o.a. de praktijk zelf als leerplaats benutten en samenwerken met andere (ook niet-erfgoed) opleidingen in het MBO, HBO en WO. Deze wensen passen niet altijd even makkelijk bij de strakke organisatie van het onderwijs. Daarin liggen de te behalen competenties en toetsvormen van tevoren vast, terwijl de Faro-praktijk onvoorspelbaar is in al zijn complexiteit en ook samenwerking met andere opleidingen om flexibiliteit vraagt. Deels is de aanpassing van het onderwijs een verantwoordelijkheid van de opleidingen zelf, maar er is ook behoefte om zaken samen op te pakken en in deze ontwikkeling gesteund te worden.

Netwerkvorming en gezamenlijke curriculum ontwikkeling

Omdat Faro zich niet binnen één opleiding laat vangen, willen de opleidingen elkaar regelmatig ontmoeten. Om te praten over wat zij hun studenten aan kennis en vaardigheden moeten meegeven, maar bijvoorbeeld ook over de vraag hoe het onderwijs zelf inclusiever kan worden. Zodat de studentenpopulatie een afspiegeling vormt van de samenleving. Binnen het netwerk willen ze daarnaast gezamenlijke initiatieven ontplooiën voor de ontwikkeling van lesmateriaal, opdrachten, e.d. Daarbij willen ze samenwerking zoeken tussen praktisch en theoretisch onderwijs, tussen verschillende erfgoeddisciplines en met bijvoorbeeld opleidingen uit het sociologische, welzijns of bestuurskundige domein.

De praktijk als leerplaats is een win-win-win

Goede stages en praktijkopdrachten waarbij een relatie wordt gelegd met maatschappelijke vraagstukken, zijn een belangrijk ingrediënt om Faro in het onderwijs te borgen. Uiteraard zijn ze van belang voor de student zelf om ervaring op te doen. Maar de student wordt ook ambassadeur van Faro door participatie te bevorderen in erfgoedomgevingen en door de maatschappelijke waarde van erfgoed te agenderen in heel andere werkomgevingen, bijvoorbeeld voor inburgering, ouderenzorg, toerisme, etc. Tot slot zorgen de contacten met stageverleners voor input voor het onderwijs. Verkend moet worden hoe en waar deze stages gevonden of gecreëerd kunnen worden.

Van praktijkvragen naar onderzoek en v.v.

Het Faro-gedachtegoed krijgt vooral inhoud door toepassingen in de praktijk. De opleidingen willen daarom de wisselwerking tussen praktijk, onderzoek en onderwijs bevorderen, zoals bijvoorbeeld ook nu al gebeurt in "living labs". Welke vragen duiken op in de praktijk die door studenten beantwoord kunnen worden of om nader onderzoek vragen. En hoe komen

erfgoedgemeenschappen en opleidingen met elkaar in contact hierover? Ook dit moet de komende jaren een praktische uitwerking krijgen.

Inspiratiepagina **Opleidingen**

Eerste ideeën, zonder vormgeving

Praktijkvoorbeeld onderzoek Saxion naar Onderduikhol op de Veluwe n.a.v. vragen uit de samenleving

Zijn daar goede foto's van?

Waar lag het ondergrondse hol in de bossen op de Veluwe waar ik als vijfjarige met mijn vader zat ondergedoken voor de nazi's? Die vraag stelde Jits van Straten in een laatste poging om antwoord te krijgen aan Saxion Hogeschool. Student Daan Postma weet het hol te lokaliseren. Mede student Tobias van Essen leidt de opgraving waaraan ook vrijwilligers van de AWN deelnemen.

Praktijkvoorbeeld Minor Reinwardt en VU. Studenten luisteren naar omwonenden en oud-medewerkers van het Kazerneterrein Maurits-Zuid in Ede. Ze namen hun herinneringen en wensen als uitgangspunt voor de ontwikkeling van een transformatieplan.

Is er een betere foto?

Leestips:

Een nieuwe opdracht: bouwen aan Faro in het hoger onderwijs. L. Egberts en Lotte Hopstaken (2022)

Faro: een vak apart (?) Onderzoek naar de vaardigheden voor erfgoedprofessionals om conform het Faro Verdrag te werken, A. Willems (2020)

Werkwijzen en wegwijzen

Waarom dit thema?

Werkwijzen en methodieken verlagen drempels

De Faro praktijk is een praktijk in ontwikkeling. Het gaat over andere opvattingen, rollen, vaardigheden. En het gaat, heel instrumenteel, over andere werkwijzen en methodieken, die aansluiten bij de belevingswereld van participanten. Bijvoorbeeld voor het identificeren van mogelijke participanten en partners, het inrichten van participatieve processen en samenwerkingsverbanden, het meten van de impact, en voor het reflecteren op het eigen handelen of dat van de organisatie. Werkwijzen en methodieken geven een praktische invulling aan HOE-, WAT- en WIE-vragen van doeners en beslissers: 'Hoe doe ik het?', of 'Wat gaat er gebeuren en met wie?'. Ze vormen een niet te onderschatten kracht om het Faro-denken voorstelbaar en communiceerbaar te maken, om drempels te verlagen en iets wat buitengewoon is om te vormen naar een algemeen aanvaarde gang van zaken.

Inzet komende jaren

Faro is maatwerk. Er is niet één handleiding, maar er zijn veel verschillende werkwijzen en methodieken. Ze zijn te vinden bij de afzonderlijke erfgoeddisciplines. Denk aan de ervaringen van musea met co-waarderen van collecties. Of buiten de erfgoedsector. Denk aan gespreksmethodieken zoals Deep Democracy of impact tools zoals Theory of Change. Om die grote rijkdom te kunnen benutten zijn twee zaken van belang.

Toe-eigenen en (door)ontwikkelen

Er zijn leerwegen nodig waarin de erfgoedpraktijk zich andere werkwijzen en methodieken toe-eigent en die doorontwikkelt. Samen doen wordt daarbij belangrijk gevonden. Oftewel ParticiLeren, zoals een netwerk van museumprofessionals het noemt. Vaak helpt het om daarbij ook buiten de eigen bubbel te kijken. Deelnemers van de erfgoedparticipatie-labs (ErfgoedAcademie) en leergemeenschappen over samenwerking kunst & cultuur met zorg & welzijn (LKCA) geven aan het waardevol te vinden om samen te werken met mensen van een andere (erfgoed)discipline of met een andere (kennis)achtergrond: professionals, erfgoedvrijwilligers en -gemeenschappen samen. En dan niet alleen binnen het erfgoeddomein, maar ook daarbuiten, zoals cultuurcoaches, bedrijfskundigen, antropologen, e.a. Bij een leertraject hoort ook het evalueren van de toepassing en het (door)ontwikkelen van instrumenten. Hiervoor kan samenwerking worden gezocht met universitaire en beroepsopleidingen. Inhoudelijke accenten liggen bij procesvormen, gesprekstechnieken en impactbepaling.

Wegwijzen

Hoewel er al veel toepasbare methodieken en werkwijzen zijn, ontbreekt het aan overzicht en zijn ze niet makkelijk te vinden. Vindplaatsen zijn domeinspecifiek, denk aan Archeologie Leeft. Of gericht op een specifieke groep, denk aan erfgoedvrijwilliger.nl. De komende jaren moet verder gewerkt worden aan de inventarisatie van wat er al is (het magazijn), een betere uitwisseling tussen ontwikkelaars, verspreiders en gebruikers van werkwijzen en methodieken en een ontsluiting die aansluit bij het zoekgedrag van de doelgroepen. Een nog te ontwikkelen 'keuzehulp' kan mensen helpen met het kiezen van een geschikt instrument, passend bij hun doel, de context, de participanten, enz.

Foto en tekst over emotienetwerken

De waarde of betekenis van erfgoed kent vaak meerdere kanten en vele nuances. Het gesprek daarover is boeiend, maar kan ook best ingewikkeld zijn. Zeker als het om erfgoed gaat dat raakt aan maatschappelijke discussies of weerstand oproept. Op initiatief van de Reinwardt Academie en Imagine IC is de methodiek Emotie-netwerken ontwikkeld om het gesprek te begeleiden over de betekenissen van erfgoed en emoties die daarmee verbonden zijn.

Citaten

'Je moet het wiel niet elke keer opnieuw willen uitvinden', vertegenwoordiger heemkundekring (citaat uit Faro-onderzoek)

'Faro-werkwijzen zijn nog volop in ontwikkeling. Het is learning by doing', gemeenteambtenaar (citaat uit Faro-onderzoek)

Financiering erfgoedinitiatieven

Waarom dit thema?

Gedeelde plaats

De erfgoedzorg in Nederland is voor een belangrijk deel afhankelijk van vrijwilligersorganisaties, erfgoedgemeenschappen en burgerinitiatieven. Hun inzet draagt niet alleen bij aan behoud van erfgoed, maar vertaalt zich over het algemeen ook in een grote "maatschappelijke handdruk."¹⁰ Een Faro-praktijk waarin overheid en samenleving de zorg voor erfgoed delen, vraagt ook om een frisse kijk op de financiële kaders.

Inzet komende jaren

Vanuit de Faro-praktijk wordt op twee punten om deze frisse blik gevraagd.

Toegankelijkheid projectsubsidies

Toegankelijkheid en inclusiviteit zijn tegenwoordig belangrijke criteria voor projectsubsidies. Maar het is precies op dit vlak dat (overheids)fondsen kritiek krijgen en zelf al veel in het werk stellen om hier verandering in te brengen. Fondsen zijn minder toegankelijk voor mensen die niet talig en digitaal vaardig zijn of zich niet hebben weten te organiseren in een stichting of vereniging. Binnen o.a. de Faroregeling is ervaring opgedaan met "brugfuncties"; mensen die een vertaalslag maken tussen aanvrager en geldverstrekker en hulp bieden. Brugfuncties helpen, maar lossen niet alles op. Regelingen worden nog onvoldoende opgezet vanuit het perspectief van de aanvrager met zijn kijk op de werkelijkheid. Het perspectief van het beleid met zijn specifieke afbakeningen en doelstellingen is leidend. Projecten passen daardoor vaak niet. Ze zijn bijvoorbeeld veelomvattender, niet duur of niet innovatief genoeg. Terwijl de grootste maatschappelijke waarde én de ondersteuningsvraag van erfgoedinitiatieven en -gemeenschappen juist bij structurele activiteiten ligt.

"Gedeelde zorg" vertalen in financiële kaders

Erfgoedinitiatieven ontwikkelen zich soms tot landelijke expertisecentra die het als hun taak zien anderen te helpen. Of ze leggen collecties van nationale betekenis aan. Als ze onverhoopt omvallen, laten ze een serieus gat achter. Binnen de erfgoeddisciplines wordt verschillend met dit risico omgegaan. Voor musea die belast zijn met de zorg voor het beheer van museale cultuurgooederen van de Staat of andere cultuurgooederen geldt een instellingsbesluit subsidiering. Voor gemeenschapsarchieven is geen duidelijk "loket" gevonden, maar krijgen sommige wel en andere geen meerjarige subsidie. Organisaties die zich inzetten voor monumenten, archeologie, landschap en immaterieel erfgoed zijn vrijwel volledig afhankelijk van projectsubsidies.

Het wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau biedt overheden kaders voor een uitdaagrecht. Wellicht kan ook op nationaal niveau de achterliggende gedachte bijdragen aan een financieringsvorm waarin private organisaties, stichtingen en verenigingen de overheid kunnen uitdagen om taken op het gebied van erfgoed te vervullen tegen een financiële tegemoetkoming en ook wordt bijgedragen aan instellingskosten.

¹⁰ Op het platform MAEX kunnen sociale initiatieven en ondernemers hun "Social Handprint" zichtbaar maken of zelfs laten vertalen in euro's. Daarvoor wordt bepaald hoe hun activiteiten bijdragen aan de Sustainable Development Goals.

7. Begrippenkader

In gesprekken over Faro is de zoektocht naar passende woorden één van de eerste dingen die opvalt. Allerlei mensen denken en doen al "Faro". Maar ze beschikken nog niet over een gezamenlijke taal die ook voor anderen meteen duidelijk maakt waarover het gaat. Maar juist dankzij de discussie over begrippen en woorden krijgt de beginnende Faro-praktijk gestalte. De tijd zal uitwijzen welke nieuwe begrippen erbij komen en of bestaande begrippen blijven, verdwijnen of een andere invulling krijgen. In deze paragraaf worden dan ook geen sluitende definities gegeven, maar brengen we de zoektocht in beeld.

Cultureel erfgoed

In gesprekken over Faro poept voortdurend de vraag op wat cultureel erfgoed is. Hebben we het nog over hetzelfde? Als we puur naar definities kijken, is er weinig aan de hand. De definitie van cultureel erfgoed in de Erfgoedwet (2016) is bijna een exacte vertaling van de definitie in het Verdrag van Faro (2005).

Beide definities geven aan dat mensen steeds opnieuw bepalen wat cultureel erfgoed is en welke betekenissen het heeft. Erfgoed is niet statisch en onveranderbaar, maar dynamisch. En in beide definities kan cultureel erfgoed vele verschijningsvormen hebben: uitzonderlijk of alledaags, fysiek of niet tastbaar, beschermd of onbeschermd, etc. Er is in principe ook ruimte voor nieuwe vormen van erfgoed, zoals persoonlijke verhalen, of voor een opwaardering van tot nu toe ongezien erfgoed dat mensen van grote waarde vinden voor de eigen buurt of culturele identiteit.

Toch is er een nuanceverschil in de twee definities. Bij Faro gaat het om erfgoed dat mensen erkennen als een weerspiegeling van hun waarden. In de definitie in de Erfgoedwet zit gevoelsmatig iets meer afstand en bepalen "mensen" voor zichzelf en voor anderen wat erfgoed is. Wie die mensen zijn, en wat hun relatie tot het erfgoed is, blijft vaag. Dat geeft ruimte aan de wetenschappelijke benadering van professionals, die zich ook verantwoordelijk voelen voor onbemind, beladen en relatief jong erfgoed. De definitie in de Erfgoedwet sluit een gezamenlijke identificatie door professionals én gemeenschappen overigens niet uit. Maar laat het wel onbenoemd.

De zoektocht start dus niet bij de definitie, maar bij het proces. De definitie van cultureel erfgoed is het uiteindelijke resultaat. In de Uitvoeringsagenda is deze discussie één van de hoofdpunten in de visie – 'open houding voor andere erfgoedopvattingen' - en komt ze terug in thema's als 'waarderen van erfgoed', 'meerstemmigheid', en 'oral history'.

Faro Convention 2005	Erfgoedwet 2016
'Cultural heritage is a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions. It includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time.'	'Uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen , onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden.'

Discussie: wie zijn zij en wat is hun relatie tot het erfgoed?

Erfgoedgemeenschap

Het Verdrag van Faro gebruikt bij herhaling de term (erfgoed)gemeenschap. Het verdrag omschrijft een gemeenschap als een formele of informele groep van mensen die zich, op enig moment, in meer of mindere mate betrokken voelen bij een vorm van cultureel erfgoed: particulieren, ambtenaren, erfgoedprofessionals, ondernemers, e.a.. Ze vinden het belangrijk dat het erfgoed behouden blijft en wordt doorgegeven aan anderen. Actieve inzet is niet nodig. Betrokkenheid volstaat. Een erfgoedgemeenschap kan een geografische, culturele of religieuze achtergrond hebben, zoals een lokale heemkundekring, Antillianen in Nederland, of bevindelijk-gereformeerden. Maar een gemeenschap kan ook een gedeelde ervaring, interesse of belang hebben. Zoals regimentsleden, inwoners van het Groningse aardbevingsgebied, molenaars, stekers voor het bloemencorso, vrijwilligers van een museum of buurtbewoners die zich inzetten voor herbestemming van een oud schoolgebouw.

In Nederland is het gebruik van de term erfgoedgemeenschap nog niet ingeburgerd. Faro vraagt overheids- en erfgoedinstellingen samen te werken met erfgoedgemeenschappen die het erfgoed creëren, in stand houden en doorgeven en hen actief te betrekken bij het beheer ervan. Die oproep en het gebruik van de term gemeenschappen roept discussie op. Bevordert dit niet juist het "wij-zij-denken"? Ambtenaren en erfgoeddeskundigen zijn toch ook burgers? Vrijwilligers zijn toch ook deskundig en onderdeel van het systeem? En is een gemeenschap niet te besloten? Alternatieve bewoordingen doen inmiddels de ronde, zoals communities, commons en erfgoednetwerken.

In de Uitvoeringsagenda Faro gebruiken we voorlopig de term erfgoedgemeenschap in de brede betekenis die Faro daaraan geeft.

Erfgoedparticipatie

Het Verdrag van Faro gaat over participatie, maar de term zelf wordt niet toegelicht. De tekst spreekt wel van het universele mensenrecht op cultuurdeelname. In de brede cultuursector gaat het dan vaak om mogelijkheden om deel te kunnen nemen, om fysieke en digitale toegankelijkheid van cultuur bijvoorbeeld en betaalbaarheid.

Het verdrag spreekt daarnaast over democratische participatie: het deel uitmaken van het proces van identificatie, bestudering, interpretatie, bescherming, het behoud en de presentatie van cultureel erfgoed. Het initiatief daartoe kan zowel bij overheden en instellingen liggen, als in de samenleving. Professionals ontwerpen processen, zoals inspraakavonden of een prijsvraag, waar burgers in meer of mindere mate een actieve rol in (kunnen) hebben. Of het initiatief ligt in de samenleving: burgers zijn zelf actief met de waardering van en zorg voor erfgoed. Vaak vragen zij de overheid en erfgoedinstellingen om hun initiatief te ondersteunen. Als het zwaartepunt in die samenwerking bij de samenleving blijft liggen, kun je ook spreken van overheidsparticipatie (de andere kant van burgerparticipatie).

Vanwege de verschillende betekenissen zal in de Uitvoeringsagenda steeds omschreven worden wat met de term participatie wordt bedoeld.

Leestips (te vinden op het Faro Platform):

- Participatie in het licht van gisteren en vandaag; Een reflectie op de participatieladders vanuit Faro- perspectief, F.W. Schröder en M.K Nguyen (2022)
- 'Voor ons kan erfgoed alles zijn'; drie erfgoedbegrippen nader bekeken. Faro-onderzoek naar Definities. W. Burggraaff (2022)
- 'Ken de spelers en hun posities op het speelveld'; belanghebbenden bij erfgoedparticipatie. A. Brokerhof (2022)

8. Voorwerk

Vanaf 2019 zijn als onderdeel van de verkenning naar de betekenis van het Verdrag van Faro voor Nederland onder meer onderstaande onderzoeksrapporten, publicaties, filmpjes, webinars, online programma's en blogs verschenen, meer dan 50 projecten gesubsidieerd door het Fonds voor Cultuurparticipatie en door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, en zijn meer dan 50 praktijkvoorbeelden beschreven.

Faro algemeen

[Verdrag van Faro; Nederlandse vertaling](#) (2021)

[Toelichting bij het Verdrag van Faro; Nederlandse vertaling](#) (2021)

[Cultureel Erfgoed voor en met iedereen; Overwegingen bij het ratificeren Verdrag van Faro](#), DSP-groep, rapport (2021)

[Kamerbrief bij rapportage Verdrag van Faro: Erfgoed van en met iedereen](#), I. van Engelshoven (2021)

Presentatievideo's over het Verdrag van Faro: [deel 1 Verdrag van Faro](#), [deel 2 Nederland en het Verdrag van Faro](#), deel 3 [Programma Faro](#), door M. Hanssen, filmopnames (2021)

[Samen leren door te doen; Samenvatting van een kwalitatief onderzoek naar de Faro-praktijk in de Nederlandse context](#), RCE, rapport 2022

[Faro Magazine; De rol van erfgoed bij maatschappelijke vraagstukken](#), publicatie (2019)

[Faro magazine; Van verdrag naar praktijk](#), publicatie (2021)

Erfgoedlabs ErfgoedAcademie

[Op zoek naar Faro; een persoonlijke ontdekkingsstocht naar de betekenis van een Europees Verdrag](#), A. Hoekstra, publicatie (2021)

Thema's

[Erfgoed als middel; Over de betekenis van erfgoed voor sociaal-maatschappelijke domeinen en de implicaties daarvan voor de erfgoedwereld](#), F. Soeterbroek, publicatie (2021)

[De Sociale Waarde van Erfgoedparticipatie; Een studie van de Nederlandse Faro-praktijk in wording](#), W. Simons, rapport (2022)

[Gezamenlijk erfgoed en het persoonlijke verhaal](#), L. van der Zon, publicatie (2021)

[Oral history als aanjager van de Faro-praktijk](#), online uitzending (2021)

[Financieren van erfgoedparticipatie; over ongemak en perspectief](#), online uitzending (2021)

[Over lokalisme, liefdewerk en lonkend perspectief; verkenning naar participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie](#), H. van Londen, M. van den Dries, S. Landskroon, rapport (2021)

[Archeologieplatform; Archeologie en Faro](#), online uitzending 2022)

[Van Verdrag naar Praktijk; Faro en de Leefomgeving](#), online uitzending (2021)

[Erfgoed is mensenwerk, samen verder met Faro in de leefomgeving](#), G. Kozijn, A. Petersen e.a., publicatie (2022)

[Participatie in het licht van gisteren en vandaag; Een reflectie op de participatieladders vanuit Faro-perspectief](#), F.W. Schröder en M.K. Nguyen (2022)

[Van Verdrag naar Praktijk; Democratische vernieuwing](#), online uitzending (2021)

[Erfgoed en democratische vernieuwing; Over en weer een wereld te ontdekken](#), J. van der Werf, L. Grootswagers, M. Linssen, publicatie (2021)

[Faro-werksessie Democratische vernieuwing](#), F. Altenburg, verslag (2022).

[Kansen voor erfgoedparticipatie in de Omgevingswet en het wetsvoorstel VPDN](#), J. Hendriks, rapport (2022)

[Erfgoedparticipatie en Omgevingswet; Bouwstenen voor de Uitvoeringsagenda Faro](#), Land-id, rapport (2022)

[Verkenning Participatief Waarderen](#), W. van Helbergen, publicatie (2021)

[De gemeenschap als integraal onderdeel van het museum](#), D. Wijsmuller, publicatie (2022)

[De Kom versus Mandela](#), A. Zondervan en N. Santé, blog (2022)

[Verzamelen, een gedeelde zaak](#), L. Wingen, blog (2022)

["Want wie vroeg jou"; Een kunstwerk als praatpaal](#), C. van Dorst, blog (2022)

[Dode hoeken in het cultuurbeleid; Populaties als blinde vlek](#), G. Rooijakkers, blog (2022)

[Faro: een vak apart \(?\); Onderzoek naar de vaardigheden voor erfgoedprofessionals om conform het Faro Verdrag te werken](#), A. Willems, rapport (2022)

[Bouwen aan Faro in het hoger onderwijs](#); L. Egbers en L. Hopstaken (2022)

[Manifesto; What the FARO Convention means for St. Eustatius](#), K. Cuvalay, publicatie (2022)

[Van onderzoeksobject naar kennisproducent; Dekolonisatie binnen het Nationaal Archief](#), Pravini Baboeram, publicatie (2022)

Onderzoek gemeenschappen Gouda

Onderzoek Rianne Walet

M. Mulders en A. de Wit

Mirjam Blott

J. van de Werf

Subsidieregeling Fonds voor Cultuurparticipatie: Vind elkaar in erfgoed. Verken de Faro-werkwijze

ABC Staphorst | Nabij | Verkenning Rijksmuseum Boerhaave; Patiëntenperspectieven op medisch erfgoed | Vogeleiland: meedenken, meedoen en verbinden | Huis van de Stad | Ontmoetingscentrum Forum Hadriani | Symposium Leiden Waterstad | Jongerenpanel Landschap Erfgoed Utrecht | DE KERKVERNIEUWERS x Erfgoed Jong Onderzoek naar jongerenparticipatie in

religieus erfgoedbeheer | 'Een trotse toekomst voor het waterwonen'- Verkenning Activatie Erfgoedgemeenschap Waterbewoners | Verhalenhuis op Drift, 1421-2021 participatie langs het thema Elisabethvloed | AZC Markelo – Van Maquette tot Nederlands Erfgoed? | Van Dom tot steengoed | Nieuwe Schippers, Nieuwe Verhalen! | De Regentes in oude glorie hersteld | Weg naar de Vrijheid | Samenkomst op het HERENHUL | Samen op Expeditie Ermelo, De puzzel compleet maken door co-creatie | Logerende Rijkscollectie | De Indonesische Cultuurtuin, Taman Budaya Anak | Sporen van de NS Hoofdwerkplaats: Participatief verzamelen voor de stadscollectie Tilburg | Participatief Herwaardenen Cultuurhistorische collectie Muzee Scheveningen in 'Collectielab' | Höfke van Sint Antonius | Meerstemmigheid in Surinaams Inheems Erfgoed in Nederland: inventarisatie en training | Verkenning Tracing Your Roots Community | Erfgoedkoepel Roden. Verbinding van Perspectieven | Burgerparticipatie bij de selectie en waardering van Post '65 erfgoed | #BLM? | Verkenning Studies in Black and White | De publieke betekenis van de Maastrichtse maquette 1748 | Adriaan Koerbagh (1633-1669): Eerherstel voor een Dwarse Denker | Het geheugen van de polder | Faro-erfgoedverkenning Vogeleiland: beheren, benutten, uitdragen | Reframing PJU – naar een nieuw Nederlands perspectief op een problematische beeldvorming van het Afrikaanse continent | Becoming Collective: Narrating Different Realities | Transgender erfgoedparticipatie | 'Nederlandse graffiticultuur. Erfgoed van de jaren 70 tot nu' | Scherven brengen geluk | Nacht van de Ommetjes Mo(nu)mentjes | Erfgoedlab: Buitenplaatsen: erfgoed, verbonden en vernieuwd | Beeldkwaliteitsschets Eemgebied | Receptenboek Burgerparticipatie | Zoete Lieve Gerritje | Romeinennetwerk Gelderland | DOMunder – Vind Paleis Lofen | Erfgoedparticipatie in karakteristieke boerderijen | Het grote Verhaal van Apeldoorn | 10 ontdekkingstochten door het Land van Ravenstein | Conserveer de toekomst | De Katoendrukkerij in de Volmolen | THE LINEN PROJECT | Filmserie StadsHerauten Steenberg | Samen erfgoed maken de Haagse Binckhorst.

Meer informatie over deze projecten is te vinden op de website van het [Fonds voor Cultuurparticipatie](#).

De volgende projecten zijn door de RCE gesubsidieerd: Inventarisatie en waardstelling Collectie Maasdamme | Verhalentafels Hoogeveen | Mijn Schiedam | Samen zoeken naar barakken – Project Wyldemerck | CARE.

Beschreven praktijkvoorbeelden

Tracing your Roots | NK Maasheggenvlechten | Beeldbrekers, HomeComputerMuseum | Rederij Lampedusa | Begraafplaats Margraten | CARE | Namen en Nummers | Brugwachtershuisjes | Stedelijk Museum Schiedam | Helmond in 100 stukskes | Het Vierde Geschenk | Verloren Banden | Echt Rotterdams Erfgoed | Herbarium Frisicum | Buurtschap Ede&Veldhuizen | WijPetrus | Historische optocht Saasveld | Fort WKU | Verhalenhuis Belvédère | Erfgoedplatform Apeldoorn | Tilburgse kruikenzeikers | Vertel me alles | Fronik Buurtboerderij | Polder Mastenbroek | Stichting IJsselhoeven | Ambacht Noordwolde | Feest van Herkenning | Höfke van St. Antonius | Kunst blijft slapen | Dutch Graffiti Library | Srebrenica Museum | Hop van Altena | Black Heritage Tours | Conserveer de toekomst | Roze levensverhalen | Verhaal tussen Maas en Waal | Camping Aardenburg | Erfgoedlijnen Zuid-Holland | AEZEL | Dorpshuis Westeremden | Erfgoedvisie Tholen | Laag-Soeren | Amersfoort ontdekt | TU Delft | Lab Veenhuizen | De slavenregisters | Razzia Hollandscheveld | Kijkdepot Schiedam | Collectie Maasdamme | Koude Oorlog erfgoed.

Meer informatie over deze projecten is te vinden op de website van de [Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed](#).